

Adam W. Jelonek

AUTORYTARNA DEMOKRACJA W MALEZJI. EWOLUCJA SYSTEMU POLITYCZNEGO W LATACH 1969-2004

Wyzwania wobec demokracji w wieloetnicznej Malezji

Nie można bez zastrzeżeń zaakceptować pojawiających się często w literaturze przedmiotu opinii, według których malezyjski system polityczny to „łagodny autorytaryzm”. Pewnym usprawiedliwieniem dla takiego stanowiska może być wyjątkowa żywotność instytucji demokratycznych w tym kraju przy praktycznej nieobecności demokratycznych ideałów i praktyk.

System politycznej reprezentacji w Malezji zawsze odzwierciedlał podziały i konflikty etniczne w tym państwie. Wizja społeczeństwa wspólnot narodowych, będąca ostatecznie fundamentem systemu politycznego kraju, stanowi oczywistą konsekwencję etnicznych podziałów Malezji. Obecnie Malajowie (*bumiputra*) stanowią około 52% populacji, Chińczycy ok. 35%, Hindusi 10%, pozostali, to jest głównie ludność autochtoniczna wschodnich stanów, 3%. Etniczność jest fundamentem gospodarczego, kulturalnego, religijnego i językowego życia Malezji. Jak twierdzi malajski badacz problemów politycznych Zakaria Haji Ahmad, „każde zdarzenie polityczne ma wyraźną tendencję do przekształcania się w zdarzenie o charakterze etnicznym” (Zakaria 1989).

Spuścizną okresu kolonialnego był system parlamentarny, który utrwalił się niezależnie od gigantycznych różnic w warunkach społecznych między brytyjską metropolią i kolonią. Nawet w okresie wojny domowej w latach 1948–1960 podstawowe jego zręby nie zostały naruszone. Wśród głównych przyczyn trwałości tego formalnego układu należy wymienić przede wszystkim odmienny niż w przypadku Indonezji Wietnamu czy Birmy, pokojowy charakter odzyskiwania przez ten kraj niepodległości. Poważny wpływ na ustanowienie systemu demokracji parlamentarnej miał także fakt, że pierwszy przywódca kraju, Tunku Abdul Rahman,

sam był wielkim zwolennikiem europejskich wartości demokratycznych. Na utrwalenie się systemu wpływała pozostawiona przez Brytyjczyków sprawna biurokracja państwowa, niezbędna do tworzenia, wspierającej systemy demokratyczne administracji. Duże znaczenie miało również istnienie silnych, organizacyjnie sprawnych struktur politycznych.

Wprowadzenie wyborów powszechnych i innych instytucji demokratycznych nie doprowadziło bynajmniej do szerokiego udziału obywateli w wydarzeniach politycznych. Ani ogół obywateli, ani elity nie miały żadnych doświadczeń z demokracją. System kolonialny opierał się na różnych formach autorytaryzmu. Dla wszystkich wspólnot, „wartości azjatyckie” oznaczały lojalność wobec własnej grupy etnicznej, brak zaufania do rządu i unikanie indywidualnej czy zbiorowej odpowiedzialności za szerszy interes publiczny (w rozumieniu interesu ogólnopństwowego). Niewielu miało odwagę i ochotę na identyfikowanie się z innymi celami niż cele własnej wspólnoty etnicznej.

Względna stabilność systemu politycznego Malezji związana jest też z unikatowym systemem podejmowania kluczowych dla państwa decyzji zwanym „akomodacją elit” lub „konsocjonalną demokracją”. Został on opracowany na podstawie tez przywódców wspólnot chińskich i hinduskich, zwłaszcza Tunku Abdul Rahmana, które zakładały zjednoczenie poszczególnych wspólnot etnicznych pod kierownictwem ich naturalnych przywódców. Większość decyzji politycznych zapadać miała na zasadzie uzgodnień pomiędzy elitami wspólnot etnicznych. Oznaczało to automatyczną akceptację przez wszystkich osłabionej roli parlamentu i innych instytucji wybieralnych oraz zastrzeżenie dla nich funkcji ratyfikacji poczynionych wcześniej ustaleń. System gwarantować miał także, że naturalni przywódcy wspólnot etnicznych wcielą, za pomocą swoich wpływów i autorytetu, ostateczne postanowienia w życie oraz zapobiegną ich kontestacji ze strony poszczególnych wspólnot.

Od chwili uzyskania niepodległości w 1957 roku oparty na wspólnotach etnicznych charakter społeczeństwa malajskiego wpływał mocno na system polityczny. Do 1969 system akomodacji elit funkcjonował dzięki obecności na scenie politycznej Partii Przymierza (*Alliance Party*). Z formalnego punktu widzenia była ona platformą koalicji partii etnicznych Związku Malezyjskich Chińczyków (MCA) i Malajskiego Kongresu Hindusów (MIC) pod przywództwem malajskiej UMNO. Członkowie tej konserwatywnej koalicji wspierali wzajemnie swoich kandydatów, gwarantując w ten sposób sobie zwycięstwo w wyborach i trwały kontrolę każdej wspólnoty etnicznej przez swoją konserwatywną elitę. Formuła Przymierza oparta była na negocjacjach, które wymagały od każdej z grup umiarkowania i kompromisu, niezależnie od dominującej roli UMNO. Jak długo partie tworzące Przymierze miały poczucie, że ich interesy są zabezpieczone, tak długo partia ta zachowywała swoją żywotność i w przygniatającej proporcji, aż do 1969 roku, wygrywała wszystkie wybory. Zarówno Malajowie, jak Chińczycy czy też Hindusi wydawali się zgadzać, że przywódca Przymierza – książę z Kedahu Tunku Abdul Rahman – jest człowiekiem najbardziej predestynowanym do utrzymywania pokojowych relacji pomiędzy grupami etnicznymi. Z czasem jednak duch między-

wspólnotowego porozumienia zaczął słabnąć. Zwłaszcza młodsze pokolenia Chińczyków, urodzone w Malesji, domagały się pełnej równości, zamiast niesatysfakcjonujących porozumień negocjowanych przez starszych przywódców MCA z UMNO. Porozumienia te przyznawały bowiem Chińczykom niewielki zakres partycypacji politycznej. Przymierze spotkało się także z krytyką ze strony Malajów. Zarzucano mu niezdolność do zajmowania bardziej wyrazistego stanowiska wobec piętrzących się problemów etnicznych, kulturowych i gospodarczych. Po kompromisach zawartych w 1967 z MCA, a dotyczących ustawy o języku, malajscy studenci na uniwersytetach palili kukły Abdul Rahmana.

Pod koniec lat sześćdziesiątych nie tylko Przymierze, ale i samo UMNO były już partiami wewnętrznie skłóconymi. Spowodowało to zmianę wizerunku Przymierza. Jednak autorytet Abdul Rahmana pozostawał wciąż czynnikiem stabilizującym. Chociaż kraj odnotowywał odczuwalny wzrost gospodarczy, w szerokich kręgach malajskich pojawiało się rosnące niezadowolenie z nierównego podziału dobrobytu. Kontrola nad finansami i handlem sprawowana przez lepiej wykształconą i doświadczoną mniejszość chińską stanowiła nie lada barierę dla aktywności gospodarczej malajskiej większości. W konsekwencji słabło poparcie dla UMNO, które uosabiało niespełnione oczekiwania społeczności malajskiej wobec „swojego” rządu.

W maju 1969 odbyły się wybory, w których Partia Przymierza utraciła szereg miejsc w parlamencie na rzecz opozycji. W wyniku zamieszek, które nastąpiły zaraz potem, 196 osób zostało zabitych. Kryzys był z pewnością wyrazem wewnętrznej walki o przywództwo w łonie samego UMNO. Niemniej jednak świadczył również o wyczerpywaniu się demokratycznej formuły politycznej w ramach wieloetnicznego społeczeństwa. Rok 1969 stanowi wyraźną cezurę w systemie politycznym państwa. O ile rozwiązania pierwszych 12 lat wykazywały znaczne przywiązanie rządzących Malesją elit do brytyjskich wzorców demokracji parlamentarnej, o tyle wydarzenia majowe zapoczątkowały nowy okres stopniowej erozji instytucji demokracji w ogóle, a instytucji demokracji konsocjonalnej w szczególności. Tendencje autorytarne wynikały przede wszystkim z obranego przez rządzącą elitę polityczną kursu na utrzymanie za wszelką cenę kontroli politycznej w państwie. Odchodzenie od rozwiązań demokratycznych manifestowało się we wprowadzaniu w życie nowych rozwiązań prawnych, takich jak: Ustawa o Bezpieczeństwie Wewnętrznym (ISA), Ustawa o Stowarzyszeniach, Ustawa o Działalności Wywrotowej, Ustawa o Uniwersytetach i Uczelniach Wyższych, Ustawa o Tajemnicy Państwowej, czy Ustawa o Wydawnictwach i Publikacjach, które znacznie ograniczały wcześniejszy zakres swobód politycznych¹.

Poważnym zmianom w organizacji systemu politycznego towarzyszyły również poważne przekształcenia o charakterze gospodarczym. Rok 1969 otwierał dwie dekady imponującego wzrostu gospodarczego, pozwalającego na znaczne wzmocnienie fundamentów legitymizujących władzę. Instytucje państwowe od-

¹ W 1988 roku Mahathir podjął również kroki, których celem było podważenie tradycyjnej z punktu widzenia europejskiej demokracji doktryny o rozdziale władzy na wykonawczą, ustawodawczą i sądowniczą. Oznaczało to zerwanie z dotychczasową doktryną władzy.

grywały coraz ważniejszą rolę nie tylko w polityce finansowej czy monetarnej, ale również stawały się aktywnym aktorem angażującym się w finansowanie i organizację produkcji. Nowe okoliczności pozwalały na ugruntowanie się w Malezji nowej rzeczywistości politycznej, nazwanej przez obserwatorów polityką pieniądza. Oznaczało to stopniowe upowszechnianie się szerokiego spektrum praktyk, które pozwalały na przekazywanie wypracowanych przez państwo nadwyżek do uprzywilejowanych pod względem politycznym grup. Konsekwencją polityki pieniądza było stopniowe scalanie się oraz wzajemne przenikanie struktur państwowych, gospodarczych i politycznych (Khoo Kay Jin 1990).

Przemianom w sferze polityki i gospodarki towarzyszyły zjawiska poważnej przebudowy struktury społecznej. Z przeprowadzonej dotychczas analizy wynika, że głównym czynnikiem determinującym kształt sceny politycznej były czynniki etniczne. Po roku 1969 czynnik ten stopniowo zaczął tracić na znaczeniu. Z całą pewnością jednak tożsamość etniczna pozostała kluczem do zrozumienia społeczeństwa malezyjskiego. Różnicowanie się struktur społecznych modernizującego się społeczeństwa pozwalało jednak na znaczne poszerzenie możliwości wyboru pomiędzy tożsamościami alternatywnymi wobec tożsamości etnicznej (Ackerman 1986).

Nasilenie się tendencji autorytarnych

W styczniu 1970 Narodowa Rada ds. Operacji, administrująca państwem w okresie stanu wyjątkowego, zdecydowała o powołaniu specjalnej Rady Konsultacyjnej, której zadaniem było przeanalizowanie zasadniczych kwestii politycznych, gospodarczych i kulturalnych mających wpływ na relacje pomiędzy głównymi grupami etnicznymi. W jej 67-osobowym składzie znaleźli się przedstawiciele związków zawodowych, organizacji pracowniczych, instytucji religijnych i głównych partii politycznych². Przedstawiciele zasiadający w Radzie Konsultacyjnej, stanowiącej substytut zawieszonoego parlamentu, znajdowali się pod nieustanną presją polityków byłej koalicji rządzącej. Wśród pierwszych postanowień Rady znalazły się między innymi ustalenia dotyczące nowej platformy ideologicznej państwa oraz decyzja o realizacji tzw. Nowej Polityki Ekonomicznej (NEP)³. Głównym celem nowej ideologii narodowej Malezji, nazwanej Rukunegara (Filary Narodu), podobnie jak innych sztucznie wykreowanych ideologii narodowych nie było, rzecz jasna, odzwierciedlenie występujących wartości i przekonań (Diamond 1998). Rukunegara mówiła mglście o wspólnej wierze w Boga, lojalności wobec króla i państwa, szacunku dla konstytucji i poszanowaniu prawa jako wartościach podzielanych przez wszystkich mieszkańców Malezji. Odwoływała się ona do innych

² Obrady Rady Konsultacyjnej zostały zbojkotowane przez Partię Akcji Demokratycznej DAP i Partai Sosialis Rakyat.

³ Ponownie zwołany Parlament jedynie zatwierdził przyjęte uprzednio przez Radę ustalenia. Po zwołaniu parlamentu jego rola jeszcze przez 4 lata pozostawała bardzo ograniczona. NOC przekształcony w Narodową Radę Bezpieczeństwa wciąż miał „stać na straży bezpieczeństwa narodu”, a sama Rada Konsultacyjna została utrzymana dla „omawiania spraw natury etnicznej”.

wzniosłych ideałów – demokracji, sprawiedliwości społecznej, poszanowania odmiennych tradycji kulturowych oraz gwarantowała prawo wolności słowa, zgromadzeń, jak i pełną swobodę tworzenia stowarzyszeń i partii politycznych (Government 1970). Jak miało się okazać, gwarancje te praktycznie nie miały żadnej wartości.

Stan wyjątkowy został wprowadzony w następstwie wydarzeń 1969 roku w myśl 150 artykułu malajskiej konstytucji, dającego uprawnienia jego proklamowania Yang di Pertuanowi Agongowi „w celu zapewnienia ładu, w wypadku zagrożenia bezpieczeństwa, ładu gospodarczego bądź porządku publicznego w Federacji lub jakiegokolwiek jej części” (Jayakumar 1986). Decyzja ta podjęta została w zgodzie z obowiązującym prawem władca jednak „działał za radą i z inicjatywy premiera i partii rządzącej”⁴.

Chociaż teoretycznie stan wyjątkowy został zniesiony już w 1971 roku, a więc z chwilą ponownego zwołania parlamentu, to jednak rząd pozostał wyposażony w szereg uprawnień dających mu właściwie nieograniczoną władzę. Wiele regulacji, ustaw i rozporządzeń, które pojawiły się w czasie stanu wyjątkowego, takich jak chociażby Ordynacja o stanie wyjątkowym, zachowaniu powszechnego ładu i zapobieganiu przestępczości, utrwaliło się w malezyjskim prawodawstwie, stając się jego integralną częścią. Uprawnienia te pozwalały rządowi na właściwie pełną kontrolę życia publicznego.

W roku 1969 władze zdecydowały się na szerokie wykorzystanie artykułu 149 konstytucji i przepisów tzw. Ustawy o bezpieczeństwie wewnętrznym (Internal Security Act – ISA), które wprowadzone zostały jeszcze w 1960 roku, jednak ich zastosowanie ograniczało się niemal wyłącznie do walki z partyzantką komunistyczną. Ustawa pozwalała ministrowi spraw wewnętrznych na bezterminowe zatrzymanie bez procesu każdego obywatela,

jeśli tylko zatrzymanie takie opiera się na przekonaniu władz, o tym, że jest niezbędne dla zapobieżenia potencjalnej przestępczej działalności takiego obywatela, godzącej w bezpieczeństwo Malezji, utrzymanie ładu społecznego czy rozwoju gospodarczego⁵.

Z formalnego punktu widzenia zatrzymanemu przysługiwało prawo do odwołania. Jednak sądy na ogół bez zastrzeżeń akceptowały decyzje administracyjne władz i uważały się za niekompetentne do rozpatrywania ewentualnych zażaleń na decyzje ministerstwa spraw wewnętrznych. Szacuje się, że w latach 70. i 80., na podstawie decyzji administracyjnych zatrzymano 3102 osoby⁶. W roku 1979 w aresztach ISA znajdowało się około 900 osób zatrzymanych w oparciu o przepisy ISA⁷.

⁴ W ramach poszerzenia uprawnień rządu już w 1981 roku do konstytucji wprowadzono istotną, choć nieco Orwellowską poprawkę odnoszącą się do możliwości ponownego wprowadzenia stanu wyjątkowego. W myśl dodanego paragrafu 2 stan wyjątkowy może być wprowadzony nawet „zanim takie niebezpieczeństwo się pojawi, jeśli tylko Yang di Pertuan Agong będzie przekonany, że występuje zagrożenie pojawieniem się takiego stanu”. Tłumaczenie A. W. Jelonek.

⁵ Internal Security Act, sekcja 8 (1), Kuala Lumpur 1960.

⁶ „New Straits Times”, 17 listopada 1981.

⁷ „Report of an Amnesty International Mission to the Federation of Malaysia, 18 November – 30 November 1978”, s. 3; też: „New Straits Times”, 5 lutego 1982.

Dopiero administracja premiera Mahathira, a zwłaszcza jego liberalny minister spraw wewnętrznych Datuk Musa Hitam rządziej zdecydowali się na sięgnięcie po ten instrument walki politycznej⁸.

Oficjalnym uzasadnieniem dla zastosowania ustawodawstwa ISA było najczęściej zagrożenie dla pokoju etnicznego. Pierwszymi ofiarami przepisów ISA stali się główni przywódcy opozycji, w tym szef zdominowanej przez Chińczyków Partii Akcji Demokratycznej (DAP) Lim Kit Siang i działacz związkowy V. David, członek opozycyjnego Gerakanu. W Sarawaku pod koniec 1974 roku na mocy przepisów ISA został aresztowany przywódca jednej z partii opozycji, Datuk James Wong⁹. W połowie lat 70. za działalność opozycyjną zatrzymano dużą grupę studentów i pracowników Uniwersytetu Malajów w Kuala Lumpur; sześć lat w więzieniu przetrzymywany był profesor antropologii tegoż uniwersytetu Syed Humin Ali, dwa lata przywódca islamskiej organizacji młodzieżowej ABIM (Angkatan Belia Islam Malaysia) i przyszły wicepremier Anwar Ibrahim oraz dwaj deputowani do parlamentu z ramienia DAP – Chan Kot Kit i Chian Heng Kai. Po fali demonstracji w Kedahu w 1980 roku do więzień na mocy decyzji administracyjnych trafili lokalni przywódcy opozycyjnej Panmalajskiej Partii Islamskiej (PAS), a po strajku w latach 1978–1979 działacze Związku Zawodowego Pracowników Linii Lotniczych. Na krótko przed wyborami w 1990 roku do więzienia trafił deputowany do parlamentu z ramienia DAP pod zarzutem organizowania protestów przeciwko podniesieniu opłat na autostradzie dojazdowej w Kuala Lumpur¹⁰. Po wyborach w 1978 roku w oparciu o ISA zatrzymano brata premiera Sabahu za to, że „zdradził partię rządzącą i przeszedł na stronę opozycji”. Wśród zatrzymanych na mocy ISA znaleźli się też inni krytycy rządu, jak prezydent centrali związkowej Aliran Chandra Muzaffar, członkowie grup ochrony środowiska czy działacze religijni. Nawet sami członkowie władz nie mogli się czuć bezpiecznie. Przekonali się o tym ministrowie Datuk Abdullah Ahmad i Abdullah Majid oraz redaktor naczelny rządowego dziennika „New Straits Times” Samad Ismail, którzy opowiedzieli się po niewłaściwej stronie w czasie walk frakcyjnych toczących się w łonie partii rządzącej.

Znaczne ograniczenia dla swobodnej gry sił politycznych po 1969 roku wynikały również z mechanizmów i rozwiązań Ustawy o działalności wywrotowej. Część zapisów ustawy pochodziła jeszcze z czasów administracji brytyjskiej i odnosiła się do ograniczania działalności ruchów narodowowyzwoleńczych. W roku 1969 ustawa została jednak w zasadniczy sposób zmieniona i poszerzona. Jej przepisy zakazywały wszelkich aktów „mających charakter... podsycańca wrogości i złej woli między różnymi rasami czy klasami społecznymi zamieszkującymi Malezję” oraz kwestionowania „wszelkich uprawnień, statusu, przywilejów i prerogatyw

⁸ Pod koniec roku 1986 liczba osób przetrzymywanych w oparciu o ISA spadła do zaledwie około 40. „Far Eastern Economic Review”, 28 stycznia 1988. Jednakże już wzrost napięć etnicznych w październiku 1987 spowodował zatrzymanie 106 osób. Na początku roku 1991 liczba osób zatrzymanych wzrosła do 142, z czego 117 było określanych przez rząd jako sympatycy ideologii komunistycznej, „New Straits Times”, 24 stycznia 1991.

⁹ „New Straits Times”, 4 marca 1975.

¹⁰ „New Straits Times”, 9 września 1990.

chronionych przez III część konstytucji federalnej oraz artykuły 152, 153 i 181 tejże konstytucji¹¹. Część III konstytucji regulowała kwestie obywatelstwa federacji, w szczególności zawierała zapisy gwarantujące uprawnienia do obywatelstwa ludności niemalajskiej. Artykuł 152 mówił o dominującej roli języka bahasa, artykuł 153 gwarantował „szczególną pozycję” ludności bumiputra, zaś artykuł 181 odnosił się do ochrony suwerennej władzy i „specjalnej pozycji” malajskich sułtanów. Ustawa o działalności wywrotowej wykorzystywana była przez władze, by uniemożliwić podejmowanie otwartej dyskusji dotyczącej najbardziej kontrowersyjnych tematów. Przepisy ustawy egzekwowano z całą surowością. Jedną z pierwszych jej ofiar stał się Melan Abdullah, redaktor naczelny islamskiego czasopisma „Utusan Melayu”, za opublikowanie apelu do władz o zamknięcie chińskich i tamilskich szkół podstawowych. Niemniej dotkliwie odczuli jej skutki przywódcy niemalajskiej opozycji. Na ławie oskarżonych zasiadł deputowany do parlamentu z ramienia DAP Chan Kok Kit oraz zastępca sekretarza generalnego DAP i redaktor naczelny organu prasowego partii „The Rocket” za publiczne oskarżenie rządu o faworyzowanie ludności malajskiej¹². Inny deputowany DAP, Oh Keng Seng, został uznany winnym działalności wywrotowej za rzucenie podejrzenia, iż to władze były rzeczywistym inicjatorem zamieszek etnicznych 1969 roku. Oczywiście przepisy ustawy nie traktowały w równy sposób wszystkich. Na przykład wygłoszony w 1978 roku w parlamencie w atmosferze skandalu apel Marka Kodinga, działacza ugrupowania rządzącego, wzywający do likwidacji szkół mniejszości etnicznych nie spowodował żadnych reperkusji prawnych¹³.

Ustawa o tajemnicy państwowej stanowiła inną regulację wykorzystywaną do ograniczenia możliwości krytyki władz. Jej przepisy zakazywały publikacji jakichkolwiek informacji będących w posiadaniu rządu. Od 1986 roku, po zastrzeżeniu przepisów wykonawczych ustawy, kary za naruszenie tajemnicy państwowej przewidywały pozbawienie wolności do 14 lat. Władze mogły właściwie dowolnie interpretować przepisy ustawy. Postanowieniami Ustawy o tajemnicy państwowej można było skutecznie nie tylko blokować upowszechnianie tajemnic państwowych, ale też, po prostu manipulować informacjami niewygodnymi dla władz¹⁴. W połowie lat siedemdziesiątych na mocy tej ustawy skazany został na przykład sekretarz generalny opozycyjnej DAP Lim Kit Siang. Ujawnił on informacje o dokonanych przez rząd zakupie okrętów dla marynarki wojennej, wyraźnie świadczące o płynących z przeprowadzonej transakcji znacznych korzyściach majątkowych dla członków rządzącej koalicji¹⁵. Przedmiotem bezpośredniej, jak i pośredniej kontroli stały się również środki masowego przekazu.

¹¹ Sedition Act, sekcja 3 (l) (e) i (f).

¹² „New Straits Times”, 8, 14 stycznia 1975; „Utusan Melayu”, 19 września 1975. Ten ostatni został oskarżony za opublikowanie przed wyborami w 1974 roku plakatu z opisem „Dancing [waga – symbol Barisan Nasional] niszczy chińskie szkolnictwo. Rakietka [symbol DAP] chroni chińską kulturę”. Jednak zanim został skazany w oparciu o Ustawę o działalności wywrotowej trafił do więzienia na mocy obowiązywania przepisów ISA.

¹³ „New Straits Times”, 14 lipca 1981.

¹⁴ „New Straits Times”, 23 października 1980.

¹⁵ „New Straits Times”, 8 listopada 1978.

Prócz wspomnianych ustaw potężnym orężem w ręku władz stały się poprawki wprowadzone w 1971 do Ustawy o prasie. Według nich wszystkie wydawnictwa, w tym wydawnictwa prasowe, zobowiązane były do uzyskiwania co roku specjalnej licencji. Po roku 1987 kolejna poprawka do ustawy dawała rządowi nieograniczone i niezaskarżalne prawo do zawieszania wszelkich czasopism, „godzących w porządek społeczny kraju”. Ministerstwo spraw wewnętrznych mogło zdjąć z rynku „wszystkie tytuły prasowe, które nie służą celom rozwoju narodowego”¹⁶. Za działalność sprzeczną z ustawą na ławę oskarżonych trafić miał nie tylko autor tekstu, ale też „wydawca, redaktor naczelny oraz przedsiębiorstwo drukujące”¹⁷. Mimo że licencji udzielano względnie liberalnie, to jednak tak dziennikarze, jak i właściciele tytułów prasowych zdawali sobie sprawę z potencjalnych konsekwencji przekroczenia granic wyznaczonych przez ustawę. Licencje uzyskiwały nawet czasopisma bardzo krytyczne wobec rządu, takie jak np. „Aliran Monthly”. Borykały się one jednak z poważnymi problemami finansowymi, ich nakład utrzymywał się na skromnym poziomie oraz doświadczały poważnych kłopotów ze znalezieniem właściciela czy firmy, która podjęłaby ryzyko ich drukowania. Licencje dla periodyków partyjnych, takich jak miesięcznik DAP „The Rocket” czy dwutygodnik PAS „Harakah” od 1991 pozwalały jedynie na ich ograniczony obieg. W momentach poczucia zagrożenia władze uciekały się jednak nawet do zamknięcia wielkich tytułów prasowych, takich jak angielskojęzyczna gazeta „Star”, chińska „Sin Chew Jit Poh”, czy malajski tygodnik „Watan”¹⁸.

Kontrola nad środkami masowego przekazu była sprawowana w sposób mniej bezpośredni również poprzez system własności. Partie rządzące stopniowo przejmowały kontrolę nad największymi grupami medialnymi w kraju. Największe przedsiębiorstwo wydawnicze New Straits Times Press wydające m.in. anglojęzyczny „New Straits Times” i „Berita Harian” w bahasa przejęte zostało przez Fleet Holding będący gospodarczym ramieniem rządzącej partii UMNO¹⁹. Przez UMNO jeszcze w latach 50. przejęta została z rąk malajskich islamistów druga pod względem wielkości grupa medialna Utusan Melayu, wydająca dzienniki „Utusan Melayu” w jawi²⁰ i „Utusan Malaysia” w bahasa. Przez chińskiego biznesmena Tan Sri Vincenta Tana z UMNO powiązany był również anglojęzyczny tabloid „The Sun”. Drugi pod względem wielkości dziennik „The Star” zakupiony został w 1977 roku przez związany z MCA Huaren Holdings²¹.

¹⁶ J. Lent, *Malaysia – Where News Media Are State Business*, „International Press Institute Report” 23/1974, s. 1.

¹⁷ „Asia Wall Street Journal”, 26 listopada 1987; Suihaini Aznam, *The Smar Campaign*, „Far Eastern Economic Review”, 28 lipca 1988.

¹⁸ Utraciły one swe licencje na 12 miesięcy w 1987 roku. Władze konfiskowały poszczególne numery zagranicznych czasopism rozprowadzanych w Malesji, takich jak „Far Eastern Economic Review”, „Asiaweek”, „Time” czy „International Herald Tribune”.

¹⁹ W 1993 roku zostało z kolei przejęte przez grupę redaktorów, wciąż jednak silnie powiązanych ze środowiskami rządzącymi a zwłaszcza z Datuk Seri Anwarem Ibrahimem. Doug Tsuruoka, *Peace Offering*, „Far Eastern Economics Review”, 4 lutego 1993.

²⁰ Jawi stanowi tradycyjną formę języka bahasa używającą do zapisu zamiast alfabetu łacińskiego tradycyjny alfabet arabski. Taką formę zapisu bahasa ma np. język oficjalny w sultanacie Brunei.

²¹ „The Star” błyskawicznie zaczął sobie zdobywać masowego czytelnika, stopniowo zagrażając nawet pozycji należącego do UMNO „New Straits Times”. Mimo że dziennik był pod kontrolą partii związanej z Bari-

Również prasa ukazująca się w języku chińskim i tamilskim stopniowo przejmowana była przez przedsiębiorstwa ściśle powiązane z ugrupowaniami rządzącymi. Największy wydawca prasy skierowanej do ludności chińskiej Nanyang Press został najpierw zdominowany przez państwowy koncern naftowy Pernas, aby następnie stać się własnością zdominowanej przez Chińczyków, jednak kontrolowanej przez UMNO, Hong Leong Group. Aż do 1985 roku własnością współrządzającej MCA pozostawał trzeci pod względem nakładu dziennik chiński „Shin Min Daily News”. Podobnie niemal wszystkie tytuły prasy tamilskiej w latach siedemdziesiątych stały się własnością wchodzącego w skład koalicji rządzącej MIC. Fakt kontroli sprawowanej przez partie rządzące nad niemal całym rynkiem prasowym sprawiał, że komentarze nieprzychylnie rządowi zostały niemal całkowicie wyeliminowane, a nazbyt niepokorni i niebędący w stanie pochwalić się legitymacją partyjną dziennikarze po prostu nie byli w stanie znaleźć zatrudnienia.

Jeszcze bardziej widoczna stała się kontrola ugrupowań rządzących w sferze mediów elektronicznych. Rząd poprzez ministerstwo informacji dysponował monopolem na zakładanie i prowadzenie stacji radiowych i telewizyjnych. Prowadziło to do sytuacji, w której przekaz medialny stawał się instrumentem propagandy rządowej. Partie opozycyjne uzyskiwały możliwość prezentacji swoich programów jedynie w ramach przydzielanych „okienek” w okresie kampanii wyborczych. Na co dzień w audycjach ich działalność pozostawała na ogół niezauważona przez prorządowych redaktorów, a wszystkie audycje podporządkowane zostały przedstawianiu w jak najlepszym świetle dokonań władz.

System wprowadzonej na mocy rozporządzeń o stanie wyjątkowym cenzury dotyczył także innych obszarów wolności słowa. Na indeksie znalazły się liczne publikacje książkowe (Gomez 1990). Zakaz publikacji i rozpowszechniania dotyczył prac właściwie wszystkich oponentów politycznych. Obejmował m.in. głośne dzieło wydalonego z UMNO byłego ministra rolnictwa Aziza Ishaka *Special Guests* czy biograficzną opowieść jednego z liderów DAP Bernarda Sta Maria *The Golden Son of The Kadazans*. Do 1981, to jest do chwili, gdy jej autor sam nie został premierem Malezji, zakazana była chyba najbardziej znana książka Mohamada Mahathira *Malay Dillema*. Na indeksie znalazły się również, zagraniczne pozycje naukowe dotyczące polityki malezyjskiej, w tym: *Politics in a Plural Society* Vasila, *Democracy Without Consensus* von Vorysa czy *The Communist Insurrection In Malaya* Shorta.

Rząd podjął też środki mające na celu zapobieżenie pojawieniu się organizacji reprezentujących potencjalne zagrożenie dla jego supremacji na scenie politycznej. Działalność ta koncentrowała się głównie na szczegółowej inwigilacji środowisk, w których władze słusznie widziały ewentualną bazę dla opozycji, a więc przede wszystkim robotników, chłopów i studentów²².

san, kariera pisma, którego prezesem został były premier Tunku Abdul Rahman, nie budziła zachwyty UMNO. Mimo swoich koneksji politycznych również to pismo w 1987 zostało zawieszono.

²² Z grup tych w wielu krajach słabiej rozwiniętych tradycyjnie wywodzi się opozycja. Uznaje się, że z tego punktu widzenia niemniej ważne są nieliczne środowiska opozycyjne wywodzące się z szeregów wykształconej klasy średniej. Choć same nie są w stanie bezpośrednio zagrozić władzy, to jednak ich działalność ma kluczowe znaczenie dla sprawnej organizacji opozycji.

Siła polityczna klasy robotniczej w Malezji nigdy nie była zbyt wielka. Ruch związkowy przeżywał szczyt swojego rozkwitu bezpośrednio po drugiej wojnie światowej. Ogłoszenie stanu wyjątkowego w 1948, towarzyszące delegalizacji Komunistycznej Partii Malajów, stanowiło poważny cios dla wielu ugrupowań związkowych (Kwame 1994). Nowa, stworzona jeszcze w latach pięćdziesiątych przez administrację brytyjską Malajska Rada Związków Zawodowych przekształcona następnie w Kongres Malajskich Związków Zawodowych nie zachowywała się nazbyt radykalnie²³. W latach siedemdziesiątych ruch związkowy ulegał jednak stopniowej radykalizacji, stając się bezpośrednim zapleczem opozycyjnej DAP.

W pierwszych dwóch dekadach niepodległości kraju nie zaznaczyło swej obecności na scenie politycznej zdominowane przez Malajów chłopstwo. Siła mobilizacyjna UMNO i tradycyjne więzi solidarności etnicznej sprawiały, że chłopci niechętnie buntowali się przeciwko władzom mimo powszechnego ubóstwa. W latach siedemdziesiątych sytuacja zaczęła się jednak zmieniać. W 1974 i 1980 roku doszło do masowych protestów w Kedahu (Husin 1975), w listopadzie 1974 do wielkiej demonstracji chłopów w mieście Balang w odpowiedzi na drastyczny spadek cen kauczuku. W styczniu 1980 ponad dziesięć tysięcy chłopów zebrało się w Alor Setar, aby demonstrować przeciw nowemu systemowi wypłat subsydiów do produkcji ryżu (Scott 1985).

Władze zarówno w przypadku wystąpień robotniczych, jak i chłopskich reagowały kombinacją ustępstw i represji. W roku 1974 rząd wprowadził niemal natychmiast program subsydiów rządowych do produkcji kauczuku, zaś w 1980 zmodyfikował system wypłat subsydiów ryżowych. Uczestnicy demonstracji i przywódcy związkowi byli jednak zatrzymywani przez policję i oskarżani o działalność antypaństwową w oparciu o ISA. Rząd za wszelką cenę starał się też przeciwdziałać powstawaniu niezależnych organizacji chłopskich. W 1973 roku władze powołały do życia specjalny Zarząd Organizacji Farmerskich (FOA), którego celem miała być m.in. „rejestracja, kontrola i nadzór nad organizacjami chłopskimi”, a w konsekwencji pełna inwigilacja chłopstwa i dopuszczanie do powstania wyłącznie sponsorowanych przez władze związków (Chee, Khong 1978).

Ograniczenia w działalności dotyczyły również innych organizacji i grup interesu. W oparciu o wprowadzoną jeszcze w 1966 roku ustawę o stowarzyszeniach ministerstwo spraw wewnętrznych prowadziło rejestr wszelkich stowarzyszeń i związków o charakterze społecznym, politycznym, zawodowym czy religijnym. Ministerstwo mogło na mocy arbitralnej decyzji odmówić rejestracji lub skreślić z rejestru niemal każde niewygodne dla władz stowarzyszenie. Wśród organizacji, które w latach siedemdziesiątych doświadczyły negatywnych skutków tej ustawy znalazły się m.in.: Zjednoczony Związek Chińskich Komitetów Szkolnych wspierający naukę języka i kultury chińskiej, muzułmańska organizacja mło-

²³ Do największych organizacji zrzeszonych w Kongresie należały tworzone przez władze: Narodowy Związek Pracowników Plantacji (NUPW) oraz Kongres Związków Zawodowych Pracowników Sfery Publicznej (CUEPAS). Ruch związkowy od początku lat sześćdziesiątych zdominowany był przez hinduskich działaczy blisko związanych z Partią Pracy. Wśród nich znajdował się długoletni przewodniczący Kongresu P. P. Narayanan czy sekretarz generalny Związku Pracowników Transportu V. David.

dzieżowa ABIM (*Angkatan Belia Islam Malaysia* – Malezyjski Ruch Młodzieży Islamskiej), organizacje przygotowujące programy reform społecznych i gospodarczych, takie jak Aliran czy Insan, a nawet Izba Handlowa Malezji, Malezyjskie Stowarzyszenie Medyczne, Związek Konsumentów Penangu czy Stowarzyszenie Ochrony Środowiska Malezji.

Szkoły wyższe przez długi czas nie stanowiły potencjalnego zagrożenia dla władzy państwowej. Znaczna część profesorów i studentów była silnie związana z rządowym establishmentem. W latach siedemdziesiątych jednak i tu zaczęły pojawiać się niepokojące rząd zjawiska. W 1971 roku studenci zaprotestowali po raz pierwszy przeciwko wizycie malezyjskiego premiera w Tajlandii ze względu na prześladowania mniejszości muzułmańskiej na południu tego kraju. W 1974 roku ponownie wyszli na ulice, manifestując swoje poparcie dla akcji chłopskiej w Balingu. Po wielkiej demonstracji w Kuala Lumpur w grudniu tego roku ponad tysiąc studentów zostało aresztowanych przez policję²⁴.

W roku 1975 wprowadzono nową Ustawę o Uniwersytetach i Szkołach Wyższych. Jej celem było dalsze odpolitycznienie środowisk akademickich. Zakazywała ona nie tylko swobodnego wstępowania pracowników do jakichkolwiek organizacji społecznych, ale wręcz nie dopuszczała do wypowiedzania się w sposób, „który mógłby być interpretowany jako wyrażający poparcie lub sprzeciw wobec jakiegokolwiek partii politycznej czy związku zawodowego”²⁵. Jeszcze bardziej kuriozalnym elementem ustawy stały się zapisy wprowadzające rektorską cenzurę treści seminariów i wykładów dotyczących tematów politycznych czy konieczność ubiegania się o zgodę władz uczelni na publikowanie książek i artykułów naukowych z tego zakresu.

Nowe podejście do problematyki etnicznej, wyrażające się w stopniowej autorytaryzacji życia politycznego, stanowiło potwierdzenie „bardzo” malajskiego sposobu rozwiązywania problemów przez ich wyciszenie i niepodejmowanie nad nimi jakiegokolwiek dyskusji. Problematyka rasowa po 1969 roku stała się ostatecznie tematem tabu. Administracja zyskiwała tym sposobem dodatkowy atut. Zakaz podejmowania kwestii etnicznych oznaczał w praktyce zakaz krytyki samych władz. Rząd uznał przy tym, że porozumienie z elitami chińskimi powinno oprzeć się na zupełnie nowych zasadach, jako że dotychczasowe nie stanowiły w jego ocenie adekwatnej podstawy dla zapewnienia stabilności systemu politycznego. Podjęta przez władze polityka sprowadzała się do silnego faworyzowania większości malajskiej, jak również jej reprezentacji politycznej nie tylko w obszarze kulturowym i symbolicznym, ale także w gospodarce (Pye 1996).

²⁴ Wśród zatrzymanych znalazł się m.in. przywódca muzułmańskiej organizacji studenckiej ABIM (*Angkatan Belia Islam Malaysia* – Malezyjski Ruch Młodzieży Islamskiej) i przyszły wicepremier Malezji – Anwar Ibrahim.

²⁵ Universities and University College Act, 1975, art. 2.

Nowa Polityka Ekonomiczna

Rok 1969 prócz przełomu, jaki przyniósł w podejściu władz wobec rozwiązań demokratycznych, stanowi również cezurę w rozwiązywaniu nabrzmiałych problemów gospodarczych, które nie pozostawały bez wpływu na kształt realizowanego modelu politycznego. W 1971 roku rząd rozpoczął wcielanie w życie, przygotowanego na forum NOC, programu przebudowy ekonomicznej kraju zwanego Nową Polityką Ekonomiczną (NEP)²⁶. Cele NEP zostały jasno sprecyzowane w Drugim Planie dla Malezji (Farland 1990). Wśród nich znajdujemy przede wszystkim takie zapowiedzi, jak: „zredukowanie i ostateczne wyeliminowanie ubóstwa wśród wszystkich obywateli Malezji, niezależnie od rasy [...] poprzez podniesienie poziomu dochodu i wzrost zatrudnienia”, a także „przyspieszenie procesu restrukturyzacji społeczeństwa Malezyjskiego w celu skorygowania nierównowagi gospodarczej, ograniczenia i ostatecznego wyeliminowania rasy jako czynnika determinującego sytuację ekonomiczną”²⁷. Architekci tego planu dawali wprost do zrozumienia, że zasadniczą przyczyną napięć etnicznych i poważnym zagrożeniem dla stabilności politycznej jest utrzymujący się dysparytet między ekonomiczną sytuacją Malajów i ludności niemalajskiej (Mahathir 1970). Ograniczenie, a w perspektywie wyeliminowanie tego dysparytetu miało przyczynić się, zdaniem władz, do utrzymania stabilności politycznej i uniknięcia konfliktów etnicznych w przyszłości.

Szczegółowe założenia NEP-u w Zarysie planu perspektywicznego na lata 1971-1990 wskazywały, że obszar ubóstwa, który jeszcze w roku 1970 obejmował niemal 50% mieszkańców Malezji, ma zostać w ciągu dwudziestu lat ograniczony do nie więcej niż 20%. Najbardziej radykalne ograniczenie sfery nędzy miało dotyczyć głównie rejonów wiejskich, zamieszkałych przez ludność malajską. Spodziewano się, że na tych obszarach sfera ubóstwa w zakreślonym przez plan horyzoncie czasowym zostanie zmniejszona z 59 do 23%²⁸.

Cel ten miał być osiągnięty przez radykalną przebudowę struktury społecznej. Władze wnioskowały zatem, że zatrudnienie w rozmaitych sektorach gospodarki powinno do roku 1990 odzwierciedlać skład etniczny społeczeństwa, a struktura własności powinna zostać zmieniona w ten sposób, że do roku 1990 Malajowie i inne ludy bumiputra powinny stać się właścicielami przynajmniej 30% majątku narodowego. Choć plan przewidywał podejmowanie kroków zmierzających do dynamicznego rozwoju malajskiej klasy robotniczej w miastach, to strategicznym celem było znaczne poszerzenie udziału Malajów w szeregach klasy średniej oraz budowa, właściwie od podstaw, klasy malajskich przedsiębiorców i akcjonariuszy. Osiągnięcie tzw. „celu 30%”, miało odbywać się, przynajmniej teoretycznie, nie przez niszczenie przedsiębiorstw chińskich i hinduskich, ale przede wszystkim przez wprowadzenie restrykcji dla kapitału obcego, który w roku

²⁶ Polityka NEP-u jako obejmująca szereg subsydiów, licencji i preferencyjnych kredytów dla Malajów, jak również system kwotowy w dziedzinie edukacji, zatrudnienia i własności określana jest w literaturze także jako polityka bumiputra.

²⁷ Second Malaysia Plan 1971-1975, Kuala Lumpur 1990, s. 1.

²⁸ Third Malaysia Plan 1976-1980, s.75.

1970 wciąż stanowił 63,3% całości kapitału akcyjnego w Malezji. Spodziewano się, że wzrost gospodarczy samoistnie przyczyni się do poprawy warunków życia bumiputra. Niezależnie od tego rząd przewidywał również nowe rozwiązania ustawowe i powołanie specjalnych agend, których zadaniem miało stać się ożywienie przedsiębiorczości wśród Malajów (Tan 1982). W ślad za założeniami NEP-u zaczęły pojawiać się rozwiązania preferujące bumiputra w rozdziale licencji, koncesji, kontraktów i kredytów. Mimo wcześniejszych zapewnień rządu sam ten fakt powodował wyraźne upośledzenie konkurencyjności na rynku ludności niemalajskiej²⁹.

Celem uznanym przez NEP za priorytetowy było zwiększenie udziału przedsiębiorstw malajskich w nowoczesnych sektorach gospodarki. Malajscy przywódcy byli jednak w pełni świadomi dotychczasowych niepowodzeń w ożywianiu przedsiębiorczości wśród Malajów. Wiedzieli też, że nowo powstające firmy malajskie miałyby niewielkie szanse przetrwania i podjęcia konkurencji z okrzepłymi na rynku przedsiębiorstwami chińskimi i wielkimi zagranicznymi korporacjami. Strategia NEP-u przywiązywała zatem względnie niewielką wagę do zagadnienia przejmowania kontroli nad gospodarką narodową przez indywidualnie działających przedsiębiorców malajskich. Władze uważały, że najbardziej efektywna będzie strategia polegająca na tworzeniu specjalnych korporacji państwowych i funduszy powierniczych przejmujących kontrolę nad gospodarką w imieniu bumiputra. Nic dziwnego, że słynny „cel 30%” oznaczający przejęcie przez ludność malajską kontroli nad gospodarką w myśl założeń planistów przewidywał, że aż 22,6% kapitału spółek działających na terenie Malezji ma stać się własnością rozmaitych agend państwowych.

Głównymi instytucjami, które miały wdrażać „malaizację” gospodarki były powołane jeszcze w latach sześćdziesiątych Bank Bumiputra oraz Rada Zaufania Ludowi (MARA). Bank Bumiputra prowadzić miał politykę udzielania łatwych i tanich kredytów dla ludności malajskiej, podczas gdy zadaniem MARA było udzielanie gwarancji bankowych oraz rozwijanie sieci doradztwa gospodarczego dla bumiputra. W latach siedemdziesiątych zarówno MARA, jak i Bankowi Bumiputra władze państwa powierzyły także liczne nowe zadania. MARA np. samodzielnie otwierała przedsiębiorstwa transportowe, stopniowo przekazując je następnie w ręce kierowców narodowości malajskiej. W oparciu o struktury MARA powołano specjalną Administrację Rozwoju Miejskiego (UDA – Urban Development Authority), której celem było udzielanie bezpośredniej pomocy Malajom zdecydowanym na uruchomienie własnych firm w zdominowanych przez kapitał chiński miastach (Gale 1981). Rządy poszczególnych stanów poprzez własne Stanowe Korporacje Rozwoju Gospodarczego (SEDC) zobowiązane zostały do stopniowego wykupywania udziałów w firmach kontrolowanych dotychczas przez Chińczyków i korporacje zagraniczne. Z inicjatywy MARA powstawały też nowe

²⁹ Mimo że władze utrzymywały, iż polepszenie sytuacji ekonomicznej Malajów nie będzie odbywało się kosztem ludności chińskiej, rozwiązania NEP-u przyniosły liczne ograniczenia dla rozwoju chińskiej przedsiębiorczości. Firmy malajskie zyskiwały poważną przewagę w uzyskiwaniu licencji rządowych, pozwoleń, kredytów, kontraktów i koncesji, które w rzeczywistości pozostawały nieosiągalne dla Chińczyków. Znaczna część drobnych przedsiębiorstw rodzinnych bankrutowała, a zamożniejsi Chińczycy coraz częściej lokowali swój kapitał za granicą. Szacuje się, że w latach 1976–1985 ponad 3 mld USD zostało wytransferowanych poza granice kraju.

wielkie przedsiębiorstwa państwowe, których zadaniem było przejmowanie kontroli nad całym gałęziami gospodarki narodowej.

Najważniejszą z takich, rozkwitłych na fali NEP-u, korporacji państwowych stał się założony jeszcze pod koniec 1969 roku Perbadanan Nasional (Korporacja Narodowa – Pernas) i jego kontynuatorka Permodalan Nasional Berhad (PNB – Narodowa Korporacja Powiernicza). Działając za pośrednictwem niezliczonych spółek zależnych, Pernas w krótkim czasie praktycznie zmonopolizował najbardziej dochodowe sektory ubezpieczeń, obrotu nieruchomościami, operacji giełdowych, a także przejął kontrolę nad znaczną częścią handlu detalicznego, górnictwa i budownictwa. Pod koniec 1985 roku PNB kontrolował już 159 przedsiębiorstw³⁰. Począwszy od początku lat 80., działający w imieniu PNB Narodowy Fundusz Powierniczy (Amanah Saham Nasional) umożliwił obywatelom narodowości malajskiej zakup po cenach preferencyjnych akcji w poszczególnych przedsiębiorstwach stanowiących własność PNB.

Podobną do Pernasu rolę odgrywały również inne wielkie korporacje państwowe. W 1974 roku utworzono przedsiębiorstwo Petronas będące monopolistą w zakresie poszukiwania i eksploatacji złóż ropy naftowej³¹. Podjęto również kroki zmierzające do przejęcia kontroli nad górnictwem i przemysłem kauczukowym. W 1976 roku rząd podporządkował sobie niemal wszystkie przedsiębiorstwa wydobywające cynę, tworząc holding Malaysian Mining Corporation³², zaś do 1982 przejął trzy największe plantacje kauczukowe: Sime Darby, Gurthie Corporation i Harrison and Crocsfield, wytwarzające 1/3 całkowitej produkcji kauczuku. Podobny proces miał miejsce w również w sektorze bankowo-finansowym. Pod kontrolą państwowego Banku Bumiputra znalazły się wkrótce chiński Malayan Banking Bhd i liczne małe banki prywatne, a Pernas przejął udziały United Malayan Banking Corporation.

Polityka otwierania przedsiębiorstw państwowych „działających w imieniu bumiputra” nie zawsze okazywała się efektywna. Jedyne nieliczni pochodzący z rekomendacji partyjnej dyrektorzy czy członkowie zarządów okazywali się sprawnymi administratorami. Na przykład z 314 przedsiębiorstw założonych przez SEDC w roku finansowym 1982 aż 125 przyniosło straty, a 86 nie przedstawiło nawet swoich raportów finansowych³³. Niemniej fatalne wyniki miały instytucje finansowe kreowane przez Bank Bumiputra. Odsetek niespłaconych kredytów udzielanych na i tak preferencyjnych warunkach sięgał 40%. Ogromne straty, sięgające 2,5 mld dolarów, przyniósł działający w Hong Kongu bank Bumiputra Malaysia Finance Ltd. Jego upadłość przyniosła nie tylko ogromne straty dla macierzystego Banku Bumiputra i jego malajskich akcjonariuszy, ale prawie zachwiała całym systemem finansowym państwa.

³⁰ Fifth Malaysia Plan 1986–1990, s. 111.

³¹ Nowe zasady ustawowe dla konkurencji stały się na tyle niekorzystne, że część obcych kompanii naftowych, w tym Exxon, zaczęło grozić wycofaniem się z rynku malajskiego.

³² W 1970 roku jeszcze 64,1% wydobycia cyny kontrolowane było przez przedsiębiorstwa zagraniczne. Second Malaysia Plan 1971–1975, s. 173.

³³ „New Straits Times”, 4 marca 1984.

Władze państwowe wywierały również nacisk na przedsiębiorstwa pozostające w rękach prywatnych i firmy zagraniczne, aby te sprzedawały część swoich udziałów po preferencyjnych cenach ludności malajskiej. Lista składanych w Ministerstwie Handlu i Przemysłu przez Malajów wniosków o zakup takich preferencyjnych akcji błyskawicznie rosła. O ile w roku 1976 w rejestrze znajdowało się zaledwie 1819 wniosków, to już w roku 1980 ich liczba wzrosła do ponad 17 tysięcy³⁴. Znaczna część akcji nabywana tą drogą przez Malajów była zresztą natychmiast sprzedawanych na wolnym rynku. Proceder ten stał się źródłem ogromnych zysków dla stosunkowo nielicznej grupy ustosunkowanych Malajów, którzy byli w stanie nabyć pokaźne pakiety akcji oferowanych przez Ministerstwo Handlu i Przemysłu.

Od początku lat osiemdziesiątych zwiększanie stanu posiadania akcji przez ludność malajską odbywało się również poprzez sprzedaż jednostek uczestnictwa w prowadzonym przez Narodową Korporację Powierniczą funduszu inwestycyjnym. Do roku 1989 niemal 45% z około 5,3 miliona bumiputra uprawnionych do ich zakupu zdecydowało się na skorzystanie z oferowanego przez władze przywileju. Jednak większość indywidualnych portfeli inwestycyjnych opiewała na bardzo skromne kwoty. W 1985 roku aż 83,9% malajskich inwestorów ulokowało kwoty nieprzekraczające 500 dolarów³⁵.

Preferencje rządu dla ludności malajskiej w sferze gospodarczej nie ograniczały się jedynie do nabywania udziałów w wielkich firmach obecnych na rynku kapitałowym, ale dotyczyły także, i to w pierwszym rządzie, drobnej i średniej przedsiębiorczości. W 1975 roku rząd wprowadził kluczowe dla tego sektora rozwiązanie w postaci Ustawy o koordynacji przemysłu. Jej zapisy wprowadzały obowiązek uzyskiwania specjalnych licencji od ministerstwa przemysłu i handlu przez wszystkie przedsiębiorstwa o kapitale zakładowym przekraczającym 100 tys. dolarów lub zatrudniających więcej niż 25 pracowników. By uzyskać licencję, przedsiębiorcy, w szczególności przedsiębiorcy chińscy, musieli m.in. zwiększyć udziały bumiputra w swojej firmie do co najmniej 30%. Ustawa nakładała też na przedsiębiorców obowiązek dystrybucji co najmniej 1/3 wartości sprzedawanych towarów za pośrednictwem firm kontrolowanych przez Malajów. Poprawka do ustawy wprowadzona w 1976 roku rozszerzała dodatkowo uprawnienia ministra przemysłu, gwarantując mu m.in. prawo do odmowy udzielenia licencji w oparciu o bliżej niesprecyzowany „interes narodowy”, co powszechnie odczytywano jako zapis dodatkowo promujący ludność malajską i pozwalający na wyeliminowanie z rynku przedsiębiorstw chińskich i hinduskich. Również i te posunięcia władz, mające na celu promowanie malajskiej przedsiębiorczości, miały jednak tylko bardzo ograniczone powodzenie. Bumiputra chętnie korzystali z preferencyjnych kredytów, licencji i ułatwień wynikających z Ustawy o koordynacji przemysłu, ale ich

³⁴ „Utusan Melayu”, 10 września 1978; „Business Times”, 28 maja 1980.

³⁵ „New Straits Times”, 5 lipca 1989.

firmy rzadko kiedy okazywały się konkurencyjne, a znaczna ich część balansowała na krawędzi bankructwa³⁶.

Ustawodawstwo NEP-u stwarzało też liczne furtki, z których szeroko korzystali przedsiębiorcy chińscy. Powszechną strategią stosowaną w omijaniu przepisów preferujących ludność bumiputra w gospodarce były tak zwane układy Ali-Baba. Malajowie (Ali) przekazywali potajemnie licencje i inne przywileje przedsiębiorcom niemalajskim (Baba). Oficjalne szacunki z roku 1981 pokazują, że niemal 75% licencji na eksploatację drewna przyznanych zgodnie z ustawodawstwem NEP-u dla bumiputra było w rzeczywistości wykorzystywanych przez nie-Malajów. W tym samym czasie 2/3 Malajów dysponujących koncesjami na handel ryżem nigdy nie podjęło w rzeczywistości działalności, głównie dzięki nieformalnym funkcjonującym układom Ali-Baba.

Chociaż statystyki wskazują na stopniowy wzrost kontroli Malajów w gospodarce w latach 70. i 80., to ogromną część nowej klasy przedsiębiorców malajskich stanowiły osoby bardzo blisko związane z malajskimi elitami władzy. Sukces w gospodarce odnosili głównie bądź aktywiści UMNO, bądź emerytowani urzędnicy, albo też przedstawiciele dworów sułtańskich. Niemal nigdy nie budowali stopniowo swoich przedsiębiorstw, tak jak czyniły to pokolenia Chińczyków. Na ogół nabywali oni po prostu już istniejące firmy, korzystając przy tym ze swoich koneksji w kręgach rządowych.

Proces malaizacji gospodarki prowadzony pod sztandarami NEP-u służył również bezpośrednio interesom poszczególnych partii rządzących, a przede wszystkim UMNO, która wykorzystywała przywileje wynikające z ustawodawstwa preferującego malajskie interesy. Już w 1972 roku skarbnik partii Razaleigh utworzył będący własnością UMNO Fleet Holding stopniowo monopolizujący wszelkie dziedziny związane mediami, hotelarstwem, nieruchomościami i bankowością (Gomez 1990). W połowie lat 80. założono nową gigantyczną korporację partyjną Hatibudi Sendirian Berhad, która zajmowała się „wygrywaniem” przetargów rządowych. W 1987 roku szef MIC i minister pracy Samy Vellu ujawnił publicznie, że wśród głównych udziałowców spółki znajdują się przywódcy UMNO Ghafar Baba, Mohamad Mahathir, Dam Zainuddin i sekretarz generalny UMNO Sanusi Junid, osoby, które równocześnie z racji zajmowanych stanowisk, decydowały o wynikach przetargów rządowych. Podobne zjawiska zawłaszczania majątku publicznego przez działaczy związanych z UMNO pod szyldem NEP-u miały zresztą miejsce również na poziomie stanowych i lokalnych oddziałów partii.

Taką samą strategię stopniowo zaczęła przyjmować również ludność chińska. Wielcy przedsiębiorcy starali się szukać indywidualnych koneksji z malajskimi politykami, często przyjmując do swoich przedsiębiorstw w charakterze wspólników prominentnych polityków UMNO. Zajmujący się handlem nieruchomościami Tan Sri Lim Goh Tong przyjął do spółki teścia dwóch kolejnych premierów Tun Razaka i Datuk Husseina, Tan Sri Mohda Noaha Omara. Kontrolujący plantacje kauczuku w Selangorze Datuk Lee Loy Seng zarezerwował miejsce w zarzą-

³⁶ 40% pożyczek udzielonych przez MARA do 1982 roku było przeterminowanych; „New Straits Times”, 29 stycznia 1983.

dzie swej spółki dla Tengku Razaleigha Hamzaha. Tan Sri Khoo Kay Peng wręcz zawdzięczał rozkwit swojej kompanii Malayan United Industries bliskiej współpracy z premierem Tengku Razaleighem. Tego typu relacje pozwalały chińskim przedsiębiorcom na przetrwanie, a nawet rozwój, choć ich firmy stawały się w pełni uzależnione od relacji z przedstawicielami malajskiej elity rządowej.

W zawłaszczaniu majątku państwowego starały się również uczestniczyć pozostałe partie koalicji rządzącej. Po wprowadzeniu Ustawy o koordynacji przemysłu nowy przywódca MCA Datuk Lee San Choin założył przedsiębiorstwo Multi-Purpose Holdings Berhad (PPH) pod pretekstem ochrony konkurencyjnej pozycji chińskich przedsiębiorców wobec malajskich firm państwowych. Podobnie jak zbliżone do UMNO korporacje państwowe, PPH nie było zainteresowane w tworzeniu własnych przedsiębiorstw, od początku specjalizowało się w przejmowaniu istniejących firm oraz spekulacjach na rynku nieruchomości. Kompania przyciągała fundusze pochodzące głównie z niewielkich i podupadających przedsiębiorstw rodzinnych. Na początku lat 80. mogła pochwalić się już ponad 200 tys. udziałowców. W połowie lat 80. przedsiębiorstwo MCA popadło w gigantyczne długi i zbankrutowało, pociągając za sobą tysiące drobnych firm chińskich.

Choć można mówić o częściowym rozwoju przedsiębiorczości wśród bumiputra, to jednak nowa grupa malajskich przedsiębiorców, wykreowanych przez programy NEP-u, stawała się coraz bardziej uzależniona od aparatu politycznego państwa. Granice między elitami gospodarczymi, a elitami władzy ulegały stopniowemu rozmyciu. Przedsiębiorcy, z jednej strony popierali UMNO, z drugiej stanowili również konkurencję w walce o jedną pulę przywilejów ekonomicznych. Polityka NEP-u miała jednak niewątpliwie głęboki wpływ na przeobrażenia na scenie politycznej kraju.

Ewolucja systemu politycznego – formuła Frontu Narodowego

O ile w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych dominacja UMNO w Przymierzu była niekwestionowana, o tyle jej liderzy kierowani przez premiera Tunku Abdul Rahmana wykazywali znaczne otwarcie na oczekiwania niemalajskich wspólnot etnicznych i pozostałych partnerów koalicyjnych. Odejście w konsekwencji zamieszek etnicznych 1969 roku wieloletniego premiera Abdul Rahmana i zastąpienie go przez dotychczasowego wicepremiera Tun Abdul Razaka bin Datuk Husseina oznaczało też istotne zmiany w funkcjonowaniu koalicji rządzącej. Nowy premier uważał, że należy podjąć zdecydowane kroki w celu ograniczenia współzawodnictwa politycznego. Sytuacja, w której przywódcy polityczni poszukiwali głosów, odwołując się do swoich wspólnot etnicznych, jego zdaniem prowadziła do nieuchronnych napięć.

Nowa formuła Partii Alliance, która miała wcielić w życie nową wizję polityki premiera Tun Abdul Razaka, nosiła nazwę Barisan Nasional (Front Narodowy). Został on oficjalnie zarejestrowany w czerwcu 1974 roku, na dwa miesiące

przed wyborami parlamentarnymi, jako konfederacja partii politycznych (Mauzy 1982).

Sformowanie Barisan Nasional służyło dwu głównym celom. Po pierwsze wprowadzało partie opozycyjne w szeregi koalicji rządzącej. Tworzące Barisan Nasional partie miały zagwarantowaną adekwatną do swego znaczenia reprezentację w parlamencie, rządzie i legislatywach stanowych. Pozwalało to na rozwiązywanie konfliktów politycznych za zamkniętymi drzwiami, podobnie jak w dotychczasowej formule Dyrektoriatu obowiązującej w koalicji Przymierza. Po drugie sformowanie Barisan Nasional pozwalało na dalszą konsolidację kontroli nad rządem przez UMNO. Przez tymczasowe wprowadzenie do koalicji Panmalajskiej Partii Islamskiej (PAS), UMNO zyskiwało ochronę przed atakami ze strony opozycji malajskiej. Równocześnie wejście do rządu drugiej partii chińskiej opozycji, czyli partii Gerakan, w poważny sposób ograniczało wpływy MCA. Z drugiej strony niewprowadzenie do Barisan Nasional drugiej chińskiej partii opozycyjnej, a mianowicie DAP, wystawiało obydwie chińskie ugrupowania w koalicji na jej ataki. Rozwiązania Barisan Nasional pozwalały również na udział we władzy w kontrolowanych przez PAS i Gerakan stanach Penang i Kelantan oraz na wpływ w kontrolowanej przez PPP radzie miejskiej Ipoh.

Partie tworzące Barisan Nasional po roku 1970 przekształcały się coraz wyraźniej w typowe ugrupowania patronażu dla swych działaczy, członków i zwolenników. Szczególnie wyraźnie możemy zaobserwować to zjawisko w przypadku dominującej w koalicji malajskiej UMNO. Jak już wspominałem, jednym z głównych celów polityki NEP-u było wykreowanie klasy malajskich przedsiębiorców. Już w pierwszych latach obowiązywania nowych rozwiązań gospodarczych okazało się, że niemal wszyscy nowi malajscy przedsiębiorcy mają silne związki z ugrupowaniem rządzącym. Szczególnie szerokie pole do uprawiania patronażu przez UMNO otwierała polityka prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych na początku lat osiemdziesiątych. Akcje przedsiębiorstw państwowych udostępniane były tylko w części malajskim udziałowcom prywatnym, podczas gdy większość trafiała do rządowych funduszy inwestycyjnych sprawujących kontrolę nad powierzonym im majątkiem w imieniu bumiputra. Akcje wyceniano na ogół znacznie poniżej rzeczywistej wartości, a ci którzy dysponowali właściwymi koneksjami w ministerstwie przemysłu i handlu, aby nabyć je w wystarczająco dużych pakietach, zbijali fortuny, odsprzedając je następnie po kursie wolnorynkowym. Wolnorynkowa cena akcji w prywatyzowanym w 1990 roku Telecomie była dwukrotnie wyższa od ceny oferowanej przez ministerstwo przemysłu i handlu w sprzedaży ofertowej dla bumiputra. Akcje przedsiębiorstwa energetycznego Tenaga Negara po prywatyzacji w 1992 roku były zbywane przez agendy ministerstwa po 4,50 dolara, podczas gdy nazajutrz na wolnym rynku osiągnęły kurs 8,75 dolara (World Bank 1993).

Wynikało to przede wszystkim z obranej drogi prywatyzacji i restrukturyzacji przedsiębiorstw państwowych oraz stosowanej polityki preferencji kredytowych i koncesyjnych dla Malajów, w której główną rolę odgrywało ministerstwo przemysłu i handlu. Rzeczywisty sposób działania ministerstwa oddaje list napisa-

ny przez wicepremiera Datuk Musa Hitami, oznaczony jako ściśle tajny/osobisty, którego treść została jednak ujawniona i opublikowana w głównych tytułach prasowych. Datuk Musa protestował w nim przeciwko przesunięciu swego głównego rywala w wewnętrznej walce frakcyjnej – Tengku Razaleigha ze stanowiska ministra finansów na kluczowe stanowisko ministra przemysłu i handlu. Wskazywał, jak Razaleigh może wzmocnić swoją pozycję polityczną poprzez stosowanie technik patronażu. Datuk Musa wyliczał m.in. następujące środki stojące do dyspozycji nowego ministra, które oddawały charakter wewnętrznych relacji w koalicji rządzącej:

[Nowy minister] może przyznawać swoim zwolennikom i potencjalnym zwolennikom następujące przywileje – zezwolenia importowe (na samochody, surowce i inne towary); licencje na prowadzenie działalności gospodarczej; wyznaczać ich na stanowiska pozwalające na sprawowanie kontroli nad działalnością produkcyjną; [...] może mieć bardzo poważny wpływ na politykę obejmowania, zakupu i dystrybucji akcji przejmowanych przez państwo w wyniku realizacji polityki NEP-u przedsiębiorstw, [...] może rekomendować lub wyznaczać malezyjskich (a co gorsze z punktu widzenia interesów partii [UMNO – przyp. A. J.]) partnerów dla zagranicznych inwestorów, [...] może kontrolować udzielanie licencji na prowadzenie handlu wewnętrznego, [...] może wybierać, rekomendować lub sugerować nazwiska osób nabywających akcje w oparciu o ustawodawstwo NEP-u, jak również decydować o poziomie ich cen. [...] [Pozostawiamy mu zatem] pełną swobodę decyzji co do dysponowania instrumentami patronażu w partii i państwie. I, mój Boże, będzie on dzięki temu w stanie dysponować nieprawdopodobnymi możliwościami dla zagwarantowania sobie lepszej przyszłości politycznej [...] lepszej nawet niż mógł to uczynić jako minister finansów (Crouch 1996; tłum. moje – A.W.J.).

Dystrybucja przywilejów stawała się coraz istotniejsza również na niższych szczeblach hierarchii partyjnej. Członkowie parlamentu czy deputowani do legislatur stanowych dostawali z reguły miejsca w zarządach głównych przedsiębiorstw państwowych czy firm, w których państwo zachowało udziały. Prócz tego politycy UMNO prowadzili własne przedsiębiorstwa, na ogół z branży budowlanej, które bez wyjątku wygrywały przetargi na realizację lukratywnych kontraktów rządowych. Często praktyką stosowaną przez polityków partii rządzącej stało się wykupywanie ziemi po preferencyjnych cenach z zasobów ministerstwa rolnictwa, a następnie odsprzedawanie jej po znacznie wyższej cenie na wolnym rynku. Politycy najwyższego szczebla wynagradzali zresztą w ten sam sposób lojalność swoich zwolenników. Szczególnie dogodny instrument w tym zakresie stanowiła rozposzczehniona praktyka licencji i koncesji rządowych. Choć z założenia, jak wspomniałem wcześniej, system ten miał gwarantować przedsiębiorcom malajskim uprzywilejowaną pozycję w stosunku do kapitału chińskiego, to w krótkim czasie stał się przede wszystkim sposobem wynagradzania lojalnych członków UMNO. Na przykład wykazanie się przynależnością do UMNO „pomagało” w uzyskaniu zezwolenia na prowadzenie ciężarówki, uzyskaniu licencji taksówkarskiej czy uzyskaniu licencji na założenie niewielkiej łuszczarni ryżu. Pożyczki od państwowych agencji, takich jak Majlis Amanah Rakyat również były znacznie „łatwiejsze” do uzyskania dla osób dysponujących poparciem politycznym. Inne możliwości uprawiania polityki patronażu dawał program budowy niskobudżetowych budynków czynszowych dla uboższej ludności. W Johore na przykład stało się

zasadą rezerwowanie 20% mieszkań w tych domach dla osób określanych mianem „filarów rządu”, a więc dla zasłużonych szeregowych członków Barisan Nasional.

Na poziomie wiosek patronaż rządowy był wykorzystywany szeroko dla uzyskania poparcia wyborczego dla UMNO. Zamożni chłopci związani z UMNO kontrolowali lokalne Wiejskie Komitety Rozwoju i Bezpieczeństwa (Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampong), poprzez które rządowe subsydia trafiały niemal wyłącznie do elektoratu UMNO (Rogers 1992). Także płynące z ministerstwa rolnictwa dostawy subsydiowanych nawozów, nasion czy zwierząt hodowlanych trafiały zawsze do szefów wiosek, będących z reguły przywódcami lokalnych komórek UMNO. Podobnie rzecz się miała ze sponsorowanymi przez agencje rządowe (takie jak FELDA) akcjami osadniczymi dla najuboższej ludności malajskiej. Badania z 1976 roku dowodzą, że jedynie połowa ich beneficjentów przed przystąpieniem do programu znajdowała się rzeczywiście w najniższej kategorii dochodowej. Reszta, należy się spodziewać, otrzymywała ziemię głównie w oparciu o kryteria polityczne. Nawet pomoc socjalna dla najuboższych trafiała poprzez kanały UMNO. Z rekomendacji UMNO ubogie dzieci mogły dostawać mundurki szkolne lub podręczniki, a ich rodzice miejsce pracy w ramach robót publicznych.

Niemalajskie partie wchodzące w skład Barisan Nasional również stopniowo odchodziły od modelu reprezentacji interesów własnych wspólnot etnicznych, ewoluując w kierunku rywalizacji o dostęp do zasobów gwarantujących budowę własnych struktur patronażu. Jednak o ile w latach sześćdziesiątych MCA i MIC byli jedynymi reprezentantami własnych wspólnot etnicznych we władzach kraju, a ich przedstawiciele zajmowali kluczowe pozycje w gabinecie, to po wyborach w 1969 roku partie te zaczęły tracić na znaczeniu.

MCA straciło w roku 1969 stanowisko ministra handlu i przemysłu, a w roku 1974 – ministra finansów. Wiązała się z tym utrata możliwości dystrybucji przywilejów przypisanych do tych stanowisk. MCA stało się areną poważnych walk frakcyjnych. Choć oficjalnie przyczyną były różnice poglądów co do stopnia autonomii partii wobec UMNO, to w istocie spory toczyły się głównie wokół podziału malejącej puli przywilejów i synekur pozostających w dyspozycji partii. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych doszło do rozłamu w partii na tle rywalizujących o władzę dwóch frakcji: Datuk Lee San Choon i Datuk Michaela Chena. Sytuacja powtórzyła się w roku 1983. Partia nie rozpadła się całkowicie właściwie wyłącznie dzięki nieustannym mediacjom i interwencjom UMNO zaniepokojonego o koalicyjny charakter i wizerunek Barisan Nasional. Przejściową stabilizację w MCA przyniosło objęcie stanowiska przewodniczącego partii w listopadzie 1985 roku przez Tan Koon Swana, jednego z założycieli holdingu Multi Purpose Holding (MPH). Kariera Tan Koon Swana i okres stabilizacji wewnętrznej MCA nie trwały jednak długo. MPH założone jako spółdzielnia jednocząca drobnych chińskich przedsiębiorców broniących się przed konkurencją wielkich państwowych molochów gospodarczych związanych z UMNO zbankrutowało, a jego prezes i przywódca MCA pod zarzutami oszustw i defraudacji trafił do więzienia. Mimo znacznego ograniczenia siły przetargowej MCA w koalicji i nieustannych walk wewnętrznych partii na ogół udawało się odnosić sukcesy w kolejnych wyborach. Partia

wciąż postrzegana była w środowisku mniejszości chińskiej jako główny reprezentant jej interesów. Elektorat chiński obawiał się, że odwrócenie się od MCA może jedynie oznaczać radykalizację sceny politycznej i ostateczną utratę wpływu na bieg wydarzeń (Gale 1985). Chociaż zasób przywilejów pozostających w dyspozycji partii kurczył się, to związki patronażu stanowiły istotny element cementujący ugrupowanie. To MCA załatwiała swoim zwolennikom licencje na ziemię, stypendia rządowe czy pomoc finansową. Jak piszą Lee i Ong

o ile Chińczycy mogli być niezadowoleni z działań MCA wokół spraw odnoszących się do ochrony ich interesów kulturalnych czy politycznych, to niezadowolenie to było mniej istotne niż dostawy wody, elektryczności czy przydziały ziemi, które mogli wciąż załatwić wyłącznie za pomocą kanałów partyjnych (Lee, Ong 1987).

W podobnym kierunku zmierzały inne partie wchodzące w skład Barisan Nasional, Gerakan, hinduskie MIC czy ugrupowania mniejszości etnicznych ze stanów Sabah i Sarawak. Wszystkie zabiegały o zbudowanie i utrzymanie własnych sieci patronażu, zapewniających im byt polityczny.

Nowa formuła koalicji rządzącej, polegająca na stopniowym odchodzeniu od reprezentowania interesów wspólnot etnicznych i przechodzeniu do konsekwentnego stosowania zasad patronażu wobec swoich działaczy i zwolenników, jaką stał się Barisan Nasional, okazała się wyjątkowo spójną konstrukcją. Barisan Nasional nie stanowił klasycznej koalicji partyjnej, jaką była poprzedzająca go formuła Przymierza. W istocie Barisan Nasional był jednolitą wspólnotą interesów zdominowaną przez działaczy UMNO. Wszyscy kandydaci startowali w wyborach pod wspólnymi hasłami ze wspólnych list, a po zajęciu miejsc w parlamencie podlegali najściślejszej dyscyplinie. Barisan Nasional wypracował w gruncie rzeczy bardzo efektywny mechanizm wygrywania wyborów, wchłaniający lub niszczący w bezwzględny sposób wszelkie ugrupowania opozycyjne. Podziały ideologiczne w Barisan Nasional traciły na znaczeniu. Postępująca monopolizacja sceny politycznej przez ugrupowanie rządzące sprawiała, że dotychczasowa potrzeba mobilizacji głosów społeczeństwa stawała się mniej istotna.

Dystrybucja przywilejów w oparciu o kanały Barisan Nasional, prócz oczywistych korzyści dla jednorodnego wizerunku politycznego partii, nie zawsze wychodziła partii na dobre. Poparcie społeczne mobilizowane dla Przymierza przez autentyczne lokalne autorytety zmieniło się w pozbawioną podstaw ideologicznych rywalizację o możliwości dostępu do przywilejów. Generowało to na niespotykaną skalę walkę frakcyjną w łonie partii tworzących Barisan Nasional (Crouch 1992). Lokalne walki frakcyjne o przywileje przenosiły się na walki poszczególnych przywódców partii na szczeblu centralnym. Coraz częściej autorytarne środki wykorzystywane były dla wyciszenia wewnętrznych konfliktów w samej koalicji rządzącej. Przykładem tego zastosowane wykorzystane podczas kryzysu politycznego w UMNO w latach 1975–1977. Chociaż bezpośrednio po roku 1969 pozycja Tun Razaka w ugrupowaniu rządzącym pozostawała niezagrożona, stopniowo zaczynały pojawiać się grupy polityków malajskich kwestionujących dotychczasowy układ sił w UMNO. Część z nich stanowili dawni zwolennicy byłego premiera

Tunku Abdul Rahmana pragnący odzyskać wpływy i pozycję w partii. Obwiniali najbliższych współpracowników premiera o tendencje antydemokratyczne i tworzenie nieformalnych struktur władzy. Inną grupą ubiegającą się o przejęcie schedy po schorowanym Tun Razak było środowisko jego najbliższych doradców. Do najbardziej znanych należeli politycy młodej generacji, tacy jak: Mohamad Mahathir, Musa Hitam, Tengku Razaleigh, sekretarz polityczny premiera Abdullah Ahmad czy sekretarz UMNO Khalil Akasah. Wszyscy nadmieniali o konieczności większego zaangażowania się państwa w rozwiązywanie problemów gospodarczych i o ostrożnym podejściu do inwestycji zagranicznych. W środowisku doradców premiera wyrastała jeszcze inna frakcja stająca do rywalizacji o wpływy w partii. Należeli do niej otwarci na lewicowe koncepcje byli towarzysze premiera Singapuru Lee Kuan Yewa, wśród nich redaktor naczelny dziennika „New Straits Times” Samad Ismail i sekretarz parlamentarny premiera Abdullah Majid. Obydwaj jeszcze w czasach dominacji brytyjskiej byli wielokrotnie aresztowani za swe komunistyczne poglądy. Rywalizacja wewnątrz UMNO osiągnęła apogeum, gdy Razak zdecydował się podjąć akcję wymierzoną przeciw premierowi Selangoru Datuk Harun Idrisowi. Polityk ten, będący szefem organizacji młodzieżowej UMNO, dzięki swojej populistycznej retoryce zyskiwał coraz szersze poparcie, zwłaszcza wśród najuboższej ludności malajskiej. Jego rosnąca popularność stanowiła potencjalne zagrożenie dla pozycji premiera. Ten początkowo podjął działania mające na celu kompromitację polityka. Na polecenie premiera Narodowe Biuro Śledcze rozpoczęło dochodzenie w sprawie pochodzenia majątku Haruna. Następnie premier postanowił zneutralizować go, proponując mu objęcie stanowiska ambasadora Malezji przy ONZ. Gdy to zawiodło, Razak wyprowadził na ulice Kuala Lumpur oddziały wojskowe, które 24 listopada 1975 roku aresztowały jego adwersarza. Nieoczekiwana śmierć Razaka w styczniu 1976 i równie nieoczekiwane objęcie teki premiera przez schorowanego Datuka Husseina Onna doprowadziły do ponownego wybuchu walk o przywództwo w partii. W szranki stanęli trzej wiceprzewodniczący UMNO: Ghafar Baba, Mahathir i Razaleigh. Do walki włączył się również wypuszczony z więzienia Harun, który wspólnie z byłym premierem Tunku Abdul Rahmanem rozpoczęli swoją kampanię politycznej mobilizacji społeczeństwa, wysuwając oskarżenia pod adresem rządu, który ich zdaniem został zinfiltrowany przez agentów komunistycznych. Ministerstwo spraw wewnętrznych włączyło się do walki frakcyjnej i dokonało, idąc tropem tych enuncjacji szeregu aresztowań rzekomych agentów komunistycznych i radzieckich szpiegów. Wśród aresztowanych pod zarzutem udziału w spisku komunistycznym kierowanym przez byłego doradcę premiera Samada Ismaila znalazł się m.in. redaktor ukazującego się w Singapurze „Berita Hitam”. W październiku 1976 aresztowano kolejnych dwóch wiceministrów, Datuka Abdullaha Ahmada i Abdullaha Majda, oraz licznych deputowanych do parlamentu³⁷. Rozchodziły się pogłoski, że również inni współpracownicy Tuna Razaka, tacy jak Mahathir, Musa czy Razaleigh są również zaangażowani

³⁷ „New Straits Times”, 4 listopada 1976.

zowani w spisek komunistyczny. Podczas przesłuchań wręcz oczekiwano od kolejnych zatrzymanych, że złożą obciążające elitę UMNO zeznania.

Kryzys w UMNO z połowy lat 70. pokazuje, w jaki sposób środki autorytarne zaczęły służyć jako broń w wewnętrznych rozgrywkach partyjnych. Minister spraw wewnętrznych przy aprobacie premiera wykorzystywał środki prawne ISA do izolowania i eliminacji z życia politycznego niewygodnych działaczy UMNO. Byli oni nie tylko przetrzymywani w więzieniach bez procesu, ale także zmuszani do wygłaszania upokarzających oświadczeń w prasie i telewizji. Walka przeciwko Harunowi obejmowała również szereg elementów pozaprawnych – przede wszystkim zaś ingerencję władz w przebieg procesu sądowego dla uzyskania konkretnych celów politycznych.

Aresztowanie Samada i akcja wymierzona przeciwko domniemanemu spiskowi komunistycznemu otworzyła drogę do kariery szeregu działaczom UMNO. Szefem organizacji młodzieżowej UMNO został zwolennik Haruna, 62-letni Syed Jaafar Alba. Tan Sri Ghazali Shafie jako minister spraw wewnętrznych stał się *de facto* osobą numer jeden w państwie, jako człowiek, który obnażył spisek komunistyczny w kręgach władzy. Nowym przywódcą partii, a wkrótce później premierem został Mohamad Mahathir.

Głosowania bez wyboru. Scena polityczna po 1969 roku

Podczas całej procedury wyborczej w Malezji nie dochodziło, w przeciwieństwie do innych państw regionu, do otwartego łamania reguł gry demokratycznej. Większość z opozycyjnych ugrupowań politycznych, z wyjątkiem partii komunistycznej i uznanej za infiltrowaną przez komunistów Partii Pracy, nie miała istotnych problemów z rejestracją swoich kandydatów na listach wyborczych. Niekiedy zdarzały się manipulacje ze strony rządzącej koalicji. Pomiędzy rokiem 1969 i 1974 w wyniku skreślenia z list szeregu osób proporcja Malajów wśród elektoratu zwiększyła się z 55,7% do 57,9%³⁸. Władze manipulowały też często granicami jednomandatuowych okręgów wyborczych. Już ordynacja wyborcza z 1957 roku wprowadziła zapis o faworyzowaniu pod tym względem obszarów wiejskich. Poprawka do ordynacji wprowadzona w 1973 roku dawała władzom niemal zupełną dowolność w wyznaczaniu granic okręgów wyborczych. I tak na przykład w wyborach w 1982 roku okręg wyborczy Petaling w Selangorze miał zarejestrowanych 114704 wyborców i był czterokrotnie większy niż okręg Kuala Krai w Kelantanie, gdzie jeden deputowany reprezentował tylko 24 445 wyborców. O ile w wyborach w 1964 roku Malajowie stanowili absolutną większość jedynie w 57% okręgów wyborczych, to już w 1978 roku odsetek ten wzrósł do 69% i do 70% w roku 1986 (92 na 132 okręgi). Oznaczało to, że partie mniejszości etnicznych zmuszone były do tworzenia na niekoniecznie korzystnych dla siebie warunkach koalicji z Malajami.

³⁸ Specjalna komisja mająca wyjaśnić sprawę wydała poufny raport, który nigdy nie ujrzał światła dziennego; „New Straits Times”, 5 września 1974.

Po roku 1969 możliwości opozycji mobilizowania swojego elektoratu zostały mocno ograniczone. Władze zakazywały publicznych mityngów wyborczych. Zakaz ten faworyzował partie Barisan Nasional, które wprawdzie objęte tym samym zakazem, mogły jednak wykorzystywać publiczne i kontrolowane przez siebie stacje radiowe i telewizyjne. Partie opozycyjne miały wprawdzie dostęp do radia w okresie kampanii wyborczej w ramach „okienek” czasowych, jednak teksty ich wystąpień podlegały cenzurze. Przepisy zabraniały też uprawiania agitacji politycznej w telewizji, co również przekładało się na faworyzowanie partii rządowych, których działanie było szeroko komentowane w programach informacyjnych. Władze centralne dysponowały ponadto możliwościami oferowania elektoratowi przywilejów nieosiągalnych dla opozycji. Przed wyborami Barisan Nasional przeznaczał poważne środki na rozwój lokalny – budowę dróg, mostów, szkół czy programy elektryfikacji. Choć premier Mahathir zapewniał wszystkich wyborców, że programy rozwojowe obejmować będą „również tereny opanowane przez opozycję”, to lokalni przywódcy koalicji wyraźnie sygnalizowali, że wdrożenie programów rozwoju lokalnego uzależnione jest ściśle od głosowania na ugrupowanie rządzące. W połowie lat siedemdziesiątych rząd przeznaczył też specjalne fundusze na realizację „projektów lokalnych” i oddał je do dyspozycji deputowanym do parlamentu z ramienia Barisan Nasional. Oznaczało to przekazanie deputowanym reprezentującym koalicję rządząca dodatkowego instrumentu wpływu na elektorat. Rząd dla uzyskania większości w poszczególnych okręgach wyborczych wykorzystywał również realizowane przez siebie projekty osadnicze. Objętą nimi ubogą, wdzięczną władzom ludność malajską osiedlano w okręgach wyborczych zdominowanych do tej pory przez PAS. W podobny sposób przesiedlano wspierających opozycję nauczycieli wiejskich czy funkcjonariuszy religijnych, którzy na ogół trafiali do najbardziej odległych zakątków wschodniej Malezji. W sierpniu 1990 roku zastosowano na niewielką skalę także taktykę nieformalnego kupowania głosów. Rząd wysłał w ramach programu dla bezrobotnej młodzieży tysiące młodych kobiet do rodzin podejrzewanych o głosowanie na opozycję. Jako tak zwane „adoptowane córki” mieszkały u nich, a te w zamian otrzymywały dodatek w wysokości 200 dolarów rocznie. „Adoptowane córki” były natomiast zobowiązane dopilnować, żeby „ich rodzina” od tej pory oddawała swoje głosy wyłącznie na UMNO.

Po 1969 roku główna siła malajskiej opozycji Panmalajska Partia Islamska (PAS) została włączona do Barisan Nasional. Na wynikach pierwszych przeprowadzonych po zamieszkach etnicznych wyborach w 1974 roku zaciążył też fakt świeżej w świadomości elektoratu pamięci niedawnych wydarzeń. Świadczy o tym chociażby fakt, że Barisan Nasional aż 47 ze 154 miejsc w parlamencie zdobył w okręgach, w których nie został wystawiony nawet jeden kandydat opozycji.

W wyborach w 1978 roku sytuacja zmieniła się. W międzyczasie PAS wystąpiła z koalicji rządzącej, a pierwsze rezultaty polityki NEP-u mobilizowały ludność niemalajską, co stwarzało pewne perspektywy dla opozycyjnej Partii Akcji Demokratycznej (DAP). Tym razem władze uciekły się do zastosowania wyjątkowo rygorystycznej procedury rejestracji kandydatów. W 1978 roku komisja wybor-

cza na podstawie błędów proceduralnych zdyskwalifikowała 51 wniosków kandydatów do wyborów parlamentarnych i 72 do wyborów stanowych. Większość niezarejestrowanych wniosków dotyczyła oczywiście kandydatów zgłaszanych przez PAS i DAP.

Malezyjski system wyborczy faworyzował i faworyzuje partie rządzące kosztem opozycji. Jednomandatowe okręgi wyborcze w obowiązującym systemie większościowym przyczyniały się do tego, że tak w wyborach parlamentarnych, jak i w wyborach do legislatyw stanowych partie opozycji były słabiej reprezentowane niż wynikałoby to z prostej proporcji oddanych na nie głosów. Po roku 1969 opozycja odwołująca się wciąż do z natury rzeczy sprzecznych interesów etnicznych pozostawała daleko w tyle za zintegrowaną machiną Barisan Nasional. Po sformowaniu Barisan Nasional koalicja rządząca uzyskiwała w kolejnych wyborach miążdzącą przewagę w parlamencie. Przez dwadzieścia lat sprawowała też niemal całkowitą kontrolę nad legislatywami stanowymi. Analiza wyników wyborczych z lat 1974–1986 wskazuje na pewną prawidłowość. Liczba głosów oddanych na BN oscyluje wciąż wokół 57–60%. W kategoriach zdobytych mandatów w parlamencie centralnym przekładało się to na 88% miejsc w roku 1974, 85% w 1978, 86% w 1982 i 84% w 1986. Jedynie w roku 1990 po rozłamie w UMNO udział głosów oddanych na Barisan Nasional spadł do 53,4% a jego reprezentacja parlamentarna do 71%. Jednak już w 1995 r. Barisan Nasional zanotował rekordowe poparcie 65,1% oddanych nań głosów, co przełożyło się na aż 84% miejsc w parlamencie.

Partie opozycyjne startowały w wyborach ze zmiennym szczęściem. Opozycja malajska zachowywała wciąż stabilny, choć niezbyt liczny elektorat. Panmalajska Partia Islamska cieszyła się sporą popularnością w stanach Perak, Kelantan, Trengganu, Kedah i Perlis. Mimo opuszczenia przez PAS koalicji rządowej, wybory w 1978 roku świadczyły o wiąz silnej pozycji tej partii na scenie politycznej kraju. PAS uzyskiwała w wyborach ogólnokrajowych poparcie oscylujące wokół 17%, co dawało mu pięciosobową reprezentację w parlamencie federalnym. Po utworzeniu koalicji partii opozycyjnych w wyborach 1990 roku poparcie dla PAS wprawdzie spadło do zaledwie 7,8%, mimo to partia uzyskała aż siedem miejsc. W kolejnych wyborach stanowych przeprowadzonych w roku 1978, 1982 i 1986 PAS zdobywała około 50% głosów w Kelantanie, blisko 50% w Kedahu oraz ok. 40% w stanach Trengganu i Perlis. Wynikało to głównie ze składu etnicznego ludności zamieszkującej północne obszary Półwyspu. W 1990 roku Malajowie stanowili 94% wyborców w Trengganu, 93% w Kelantanie, 83% w Perlis oraz 74% w Kedahu. W pozostałych stanach jednak PAS mogła liczyć na poparcie co najwyżej 20-30% elektoratu.

Choć tradycyjnie struktury lokalne partii opierały się na miejscowych autorytetach, nauczycielach wiejskich i duchowieństwie muzułmańskim, trzeba zauważyć, że trendy modernizacyjne i sekularyzacyjne w społeczeństwie malajskim nie doprowadziły bynajmniej do załamania się poparcia dla tej partii. PAS pozostawała partią religijną, jednak w swych kampaniach wyborczych w latach siedemdziesiątych koncentrowała się głównie na kwestach etnicznych. Ugrupowanie to zbijało

kapitał polityczny na krytyce UMNO za zbyt bliskie kontakty i ustępstwa wobec niemalajskich partnerów koalicyjnych. Nic dziwnego, że krótkotrwała obecność PAS w Barisan Nasional i powołanie jej przywódcy Datuka Asri Hj Muda na stanowisko ministra w rządzie federalnym, nie spotkały się z przychylnym nastawieniem mas członkowskich.

Po opuszczeniu przez Panmalajską Partię Islamską koalicji rządzącej, ugrupowanie to powróciło do swoich nacjonalistycznych haseł³⁹. Do głosu w partii powoli zaczynała dochodzić frakcja politycznych pragmatyków pod przywództwem Ustaza Fadzil Noora. To dzięki nim w 1990 roku islamieści stworzyli sojusz wyborczy z Semangat'46.

Rezultaty wyborów parlamentarnych w latach 1974–1999							
	1974	1978	1982	1986	1990	1995	1999
Liczba miejsc zdobytych w parlamencie federalnym							
Barisan Nasional	135	131	132	148	127	162	148
Opozycja							
PAS	–	5	5	1	7	7	27
DAP	9	16	9	24	20	9	10
Semangat'46	–	–	–	–	8	6	–
Narodowa Partia Sarawaku (SNAP)	9	–	–	–	–	–	–
Zjednoczona Partia Sabahu (PBS)	–	–	–	–	14	8	3
Inne	1	2	8	4	4	0	5
RAZEM	154	154	154	177	180	192	193

W niebezpośredni sposób krok ten oznaczał również zawarcie sojuszu z chińską Partią Akcji Demokratycznej, która już uprzednio zawarła podobny sojusz wyborczy z Semangat'46. Współpraca z Semangat'46 okazała się niezwykle efektywna zwłaszcza podczas wyborów w 1990 roku, kiedy to koalicji opozycyjnej udało się pokonać kandydatów rządowych we wszystkich okręgach wyborczych w Kelantanie, i to zarówno na poziomie wyborów lokalnych, jak i federalnych.

W przeciwieństwie do względnie zjednoczonej wokół partii koalicji rządzącej wspólnoty malajskiej, głosującej w znacznej mierze na UMNO, jak również oddającej swe głosy przede wszystkim na MIC mniejszości hinduskiej, preferencje wyborcze wspólnoty chińskiej były wyraźnie podzielone. Zamieszkujący Malezję Chińczycy w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wyraźnie podzielili się na dwie mniej więcej równe grupy tych, którzy widzieli swą przyszłość we współpracy z UMNO, i tych, którzy uważali, że można osiągnąć więcej broniąc swych

³⁹ W latach osiemdziesiątych grupa działaczy młodszej generacji zaczęła jednak coraz kłaść coraz większy nacisk na zagadnienia natury religijnej. Wielu z nich, tzw. młodoturków, zafascynowanych było osiągnięciami rewolucji islamskiej w Iranie i owładniętych ideą budowy w Malezji państwa islamskiego, H. Mutalib, *Islam and Ethnicity in Malay Politics*, Singapore 1990, rozdz. 4.

interesów niezależnie. W latach sześćdziesiątych znaczna część Chińczyków oddawała swe głosy na partie opozycji, takie jak oparta na ruchu związkowym Partia Pracy, rządząca w Ipoh Ludowa Partia Postępowa (PPP) czy dysydencka frakcja z MCA pod wodzą Lim Hong Eu, zwana Zjednoczoną Partią Demokratyczną (UDP). Wcześniej, w okresie unii z Singapurem, wspierali też Partię Akcji Ludowej, aby później, pod koniec lat sześćdziesiątych, głosować na wieloetniczny Gerakan (Horowitz 1985). Po wydarzeniach 1969 roku oraz przystąpieniu Gerakanu i PPP do Barisan Nasional, a także po delegalizacji Partii Pracy jedynym ugrupowaniem opozycji chińskiej stała się DAP. Partia ta, choć teoretycznie wieloetniczna, nie miała większych szans na przyciągnięcie szerszego elektoratu malajskiego, przede wszystkim ze względu na fakt, iż to Chińczycy stanowili partyjną elitę i w naturalny sposób wspierali chińskie, zatem sprzeczne z malajskimi interesy narodowe. O ile DAP szła do wyborów pod uniwersalnymi hasłami obrony praw człowieka, ograniczenia korupcji i poprawy kondycji administracji kraju, to w praktyce koncentrowała się, podobnie jak MCA i Gerakan, na podnoszeniu kwestii etnicznych i obronie interesów ludności niemalajskiej. Wysuwała postulaty dotyczące ochrony języka chińskiego, wzywała do powołania uniwersytetu chińskiego, poprawy warunków kształcenia chińskich nauczycieli oraz budowy chińskiej telewizji i chińskiego radia. Domagała się zwiększenia kwot przyznawanych na przyjęcie ludności niemalajskiej do sił zbrojnych, policji, administracji i szerszego jej uczestnictwa w projektach FELDA. Wobec problemów z mobilizacją głosów elektoratu malajskiego partia starała się zawierać sojusze z niewielkimi ugrupowaniami malajskimi, tak jak w 1982 roku z lewacką Partai Sosialis Rakyat Malaya (PRSM). W 1990 r., podobnie jak PAS, zdecydowała się na znacznie silniejszy sojusz z Semangat⁴⁶.

W wynikach uzyskiwanych przez DAP dawał się zauważyć stały trend wzrostowy (z 18,3% do 19,9%, 19,6% i 21,1% w kolejnych wyborach od 1974 do 1986 roku). Partia zdobywała głównie poparcie na zdominowanych przez Chińczyków terenach zurbanizowanych, ale także dość duże w okręgach hinduskich. Tendencja ta nie znajdowała jednak odzwierciedlenia we wzroście liczby zdobytych miejsc w parlamencie. Dopiero po wyborach w 1986 roku DAP mogła się pochwalić aż 21 deputowanymi. W wyborach w 1990 roku mimo spadku liczby oddanych głosów partii udało się zachować 20 mandatów. Jednak w 1995 roku DAP poniosła jednak prawdziwą klęskę tak w kategorii liczby oddanych głosów, jak i zdobytych miejsc w parlamencie.

Koalicja i opozycja na przełomie lat 80. i 90.

Do połowy lat osiemdziesiątych formuła Barisan Nasional polegająca na całkowitej zdominowaniu sceny politycznej przez elity malajskie, z wykorzystaniem instrumentów autorytarnych, działała całkiem sprawnie. Jej trwałość opierała się jednak na co najmniej dwu przesłankach – po pierwsze, że UMNO jako partia malajskiej elity pozostanie zjednoczona, po drugie, że partie opozycji pozostaną po-

dzielone na zasadach odpowiadających z grubsza podziałom etnicznym w państwie. Choć przywódcy UMNO podjęli szereg kroków zmierzających do pełnej kontroli sceny politycznej, formalne ramy konstytucyjne państwa jako demokracji parlamentarnej pozostawały niezmienione. Wynikający z konstytucji większościowy system wyborczy, jak również pozakonstytucyjne instrumenty stosowane po 1969 roku gwarantowały UMNO pewien komfort, ale teoretycznie wciąż istniała możliwość przegranej rządzącej koalicji czy to na poziomie federalnym, czy na poziomie stanowym. Poddanie się regułom demokratycznych wyborów zawsze wymusza branie pod uwagę opinii elektoratu. Rozbicie obozu rządzącego lub zjednoczenie opozycji stanowiłoby wyzwanie, któremu trudno byłoby sprostać za pomocą ograniczonych środków autorytarnych przy równoczesnym zachowaniu konstytucyjnych ram ustrojowych państwa.

Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte przyniosły, o czym już wspominałem, zasadniczą zmianę w strukturze społecznej i zawodowej malajskiej grupy etnicznej. Młodzież malajska uzyskiwała coraz większy dostęp do średniego i wyższego wykształcenia. Zmiany te znajdowały swoje odzwierciedlenie również w wizerunku samej partii rządzącej. Do partii wstępowała coraz częściej wykształcona młodzież. Rezultatem NEP-u był również napływ do UMNO szeregu malajskich przedsiębiorców. Wielu z nich słusznie uznawało, że samo członkostwo w partii jest warunkiem koniecznym sukcesu ich działalności gospodarczej. Choć lokalne struktury UMNO wciąż opierały się na tradycyjnych wspólnotach wiejskich, fakt pojawienia się w partii grupy młodych, ambitnych działaczy stwarzał zupełnie nową sytuację. Wielu z nich polityka dawała możliwość błyskawicznego awansu społecznego. Ci tak zwani *Melayu Bahru* (nowi Malajowie) kwestionowali częściej i chętniej rolę tradycyjnych przywódców wspólnoty malajskiej, niż czynili to ich, pochodzący w większości ze wsi, ojcowie. Od początku lat osiemdziesiątych wykształcona klasa średnia zaczęła odgrywać większą rolę w UMNO. Przyczyniła się do zbudowania gigantycznych sieci patronażu i stopniowego zrośnięcia się aparatu partyjnego ze strukturami gospodarczymi kraju. Gdy gospodarka kraju kwitła, sieci patronażu funkcjonowały bardzo sprawnie, przynosząc zarówno uczestniczącym w nich politykom, jak i przedsiębiorcom krociowe zyski. Jednak gdy w połowie lat osiemdziesiątych w gospodarce zaczęły pojawiać się pierwsze oznaki kryzysu, stawało się jasne, że w partii nasiliły się tendencje odśrodkowe. Malejąca liczba rządowych licencji, kontraktów i koncesji owocowała walką frakcyjną na śmierć i życie, w której przegrani szybko stawali w obliczu bankructwa. W tych okolicznościach rosła grupa rozczarowanych dysydentów w szeregach partyjnych UMNO.

Rozłamy w UMNO poprzedziła ostra walka o przywództwo w partii w pierwszej połowie lat 80. Na początku 1981 roku po operacji serca ustąpił ze stanowiska premiera Datuk Hussein Onn, przekazując je swojemu zastępcy i przewodniczącemu UMNO Mohamedowi Mahathirowi. Na forum najbliższego zjazdu UMNO doszło do ostrej rywalizacji o stanowisko wiceprzewodniczącego partii, który zgodnie ze zwyczajem miał zagwarantowane również stanowisko wicepremiera. Z rywalizacji udało się wyjść zwycięsko popieranemu przez Mahathira mi-

nistrowi oświaty Datukowi Musa Hitamowi, który pokonał znaczną większością głosów (722 do 517) swego kontrkandydata, ministra finansów Tengku Razaleigha Hamzaha. W 1984 doszło do ponownej konfrontacji w walce o stanowiska przywódcze w UMNO, do której dodatkowo włączyli się powracający z więzienia Harun i ambitny przywódca muzułmańskiego ruchu młodzieżowego ABIM (Angkatan Belia Islam Malaysia – Malezyjski Ruch Młodzieży Islamskiej) Anwar Ibrahim. Walka o stanowiska we władzach partii w istocie stanowiła jedynie wyraz rywalizacji niezależnych, podporządkowanych poszczególnym politykom grup patronażu politycznego i gospodarczego. Prowadzona bez przebiegania w środkach, toczona na forum publicznym, potęgowała jedynie coraz głębsze podziały w szeregach UMNO. W roku 1983 zaczęły pojawiać się pogłoski o napięciach pomiędzy premierem i dotychczas z nim sprzymierzonym Datukiem Musą Hitamem. Choć rywalizacja oficjalnie miała charakter ideologiczno-programowy, nie było dla nikogo tajemnicą, że chodzi tu przede wszystkim o politykę personalną Mahathira. Premier, stosując zasadę dziel i rządź, zaczął w pewnym momencie wzmacniać w swoim rządzie konkurencyjną frakcję Tengku Razaleigha, mianując go m.in. ministrem handlu i przemysłu, osłabiając tym samym pozycję sieci patronażu samego Musy Hitama. Musa wkrótce oskarżył Mahathira publicznie o korupcję i zapędy dyktatorskie. W poufnym liście, który jednak został rozesłany do wszystkich członków elity UMNO, a następnie trafił do prasy, zarzucał Mahathirovi porzucenie tradycyjnej zasady konsultowania z pozostałymi politykami kierunków podejmowanej przez siebie polityki. Rezygnacja w lutym 1986 roku Musy Hitama ze stanowiska wicepremiera i wiceprzewodniczącego UMNO stanowiła zapowiedź przyszłych wypadków. Do kulminacji walki frakcyjnej w partii doszło w kwietniu 1987 roku. W kolejnych wyborach na forum Zgromadzenia Ogólnego UMNO doszło do otwartego rzucenia wyzwania przywództwu Mahathira przez dwóch do tej pory zagorzałych wrogów, Tengku Razaleigha i Musę Hitama. Walka o stanowisko przewodniczącego partii zakończyła się nieznacznym zwycięstwem Mahathira, któremu udało się zdobyć 761 głosów delegatów (51,45%) nad Tengku Razaleighem (718 głosów, Shamsul 1988). Zwycięstwo wyborcze Mahathira nie gwarantowało mu jednak bynajmniej pełnej kontroli nad partią. Niemal połowa członków partii była przeciwko niemu. Atutem premiera było jednak to, że jego przeciwnicy zwani popularnie Drużyną B w przeciwieństwie do wspierającej go Drużyny A pozostawali głęboko podzieleni. Choć Razaleigh i Musa współpracowali ze sobą, by obalić Mahathira, ich sprzeczne interesy z trudem pozwalały na podjęcie efektywnej wspólnej działalności. O ile Razaleigh stał się bezkompromisowym wrogiem Mahathira, to część zwolenników Musy oczekiwało raczej na jakąś formę obustronnie korzystnej *modus vivendi* z premierem.

W międzyczasie grupa Tengku Razaleigha złożyła pozew do sądu najwyższego kwestionujący wyniki wyborów na przewodniczącego UMNO. Podstawy prawnej dostarczały paradoksalnie przepisy wymierzonej przeciwko opozycji ustawy o stowarzyszeniach. Ustawa wymagała zarejestrowania nie tylko stowarzyszenia czy partii politycznej na szczeblu centralnym, ale także każdego jej oddziału lokalnego. Cztery oddziały stanowe partii rządzącej, które wysłały w sumie 44

delegatów na Zgromadzenie Ogólne nie dopełniły tego obowiązku. Ta sama ustawa stanowiła dalej, że niezarejestrowanie oddziału stowarzyszenia czy partii powoduje automatyczną delegalizację całej organizacji. Na mocy tego przepisu sędzią Harun Haskim wydał orzeczenie nie tylko o anulowaniu wyników wyborów na przewodniczącego partii, ale również wydał wyrok o delegalizacji samej partii rządzącej jako działającej sprzecznie z obowiązującym prawem. Dysydenci pod kierunkiem Razaleigha złożyli równocześnie wniosek o zarejestrowanie nowej partii – UMNO Malezji. Zaledwie dwa dni później do sądu wpłynął wniosek Mahathira o zarejestrowanie nowej partii – UMNO Baru (Nowe UMNO)⁴⁰. Dzięki wpływom Mahathira w ministerstwie spraw wewnętrznych, które prowadziło rejestr partii i stowarzyszeń, oraz naciskom na sąd najwyższy to jego wniosek ostatecznie doczekał się pomyślnej rejestracji. Mimo to rywalizacja dwóch grup trwała nadal. Wciąż otwarta pozostawała sprawa mobilizacji blisko 1,5-milionowej rzeszy członków starego UMNO. W marcu 1989 roku zmieniony już skład sądu najwyższego wydał postanowienie umożliwiające przejęcie majątku starej UMNO przez UMNO Baru. Dopiero wówczas Mahathir zdecydował się na apel do rzesz członkowskich o wstępowanie do nowego UMNO. Do połowy roku jedynie 16 z 83 członków parlamentu z ramienia UMNO opowiedziało się po stronie dysydentów Razaleigha. Wielu z działaczy nie mogło uczynić inaczej ze względu na to, że wciąż zbyt silne związki patronaży łączyły ich z rządem i grupą Drużyny A kontrolującą główne zasoby i przywileje w państwie.

Po niepowodzeniu restytucji starego UMNO i niekorzystnej w tym zakresie decyzji odnowionego sądu najwyższego Razaleigh zdecydował się na założenie nowej partii „kontynuującej walkę starego UMNO”. Wobec niemożności wykorzystania nazwy UMNO nazwał swą partię Semangat'46 (Duch'46), nawiązując w ten sposób do daty założenia Zjednoczonej Malajskiej Organizacji Narodowej w 1946 roku. Nowa partia na swym inauguracyjnym posiedzeniu w październiku 1989 roku wybrała Razaleigha prezydentem, a Datuka Raisa Yatima wiceprezydentem nowej partii.

Przed przejściem na stronę Mahathira grupy Musy Hitamiego dysydenci z UMNO liczyli na to, że dysponują poparciem około połowy starych członków UMNO, co przekładałoby się z grubsza na połowę elektoratu starego UMNO. Jednak nawet połowa nie wystarczyłaby na pokonanie UMNO, jak długo jego partnerzy w Barisan Nasional zachowaliby lojalność i mobilizowali poparcie swoich grup etnicznych dla UMNO Baru. Semangat'46 stanął u progu swego istnienia wobec wyboru jednej z dwóch alternatywnych strategii politycznych. Mógł zająć radykalnie etniczne stanowisko i rozpocząć kampanię oskarżeń wobec UMNO Baru i samego Mahathira o nie dość efektywne reprezentowanie malajskiego interesu narodowego. Mógł też położyć nacisk na swój ponadetniczny charakter i próbować zawiązać sojusze z innymi partiami opozycji, w tym szczególnie z DAP. Politycy Semangat'46 ostatecznie zdecydowali się na skopiowanie wzorców Barisan Nasional i na wybór drugiej z możliwych strategii. Poza sojuszem z reprezentującym

⁴⁰ „Asia Wall Street Journal”, 9 lutego 1988.

mniejszość chińską Partią Akcji Demokratycznej (DAP) potencjalnym sojusznikiem dysydentów z UMNO mogła stać się opozycyjna Panmalajska Partia Islamska (PAS), która nieprzerwanie zdobywała 40–50% malajskich głosów w Kelantanie, Trengganu i Kedahu. W ścisłej współpracy z DAP i PAS Semangat'46 widział jedyną możliwość stawienia czoła tak UMNO, jak i zdominowanemu przezeń Barisan Nasional.

Strategia szerokiego sojuszu partii opozycyjnych nie była jednak łatwa do zrealizowania. Po pierwsze, większość Malajów uważało DAP za partię szowinistyczną i antymalajską. Nawiązując współpracę z DAP Semangat'46 ryzykował oskarżenie o zdradę interesów narodowych społeczności malajskiej. Co gorsza, DAP jako główna partia opozycyjna, zapisała się w historii długą listą ataków na przywódców UMNO, włączając w to tych, którzy obecnie stanowili rdzeń Semangat'46. Na przykład Tengku Razaleigh był głównym celem ataków DAP w związku ze słynnym skandalem Banku Bumiputra na początku lat osiemdziesiątych. W przypadku drugiego potencjalnego partnera trudność tkwiła w wieloletniej rywalizacji między UMNO i PAS o rząd dusz w samej społeczności malajskiej. Sam Tengku Razaleigh zapisał się w tej historii jako kluczowa postać w obalaniu zdominowanego przez PAS rządu stanowego w Kelantanie w latach 1977–1978. W końcu, *last but not least*, o ile rozwijanie współpracy przez Semangat'46 niezależnie z DAP i PAS wydawało się zadaniem trudnym, to połączenie wszystkich trzech partii w jednej koalicji było raczej polityczną utopią. Mimo to w 1989 i 1990 roku Semangat'46 i sam Tengku Razaleigh uczynili wszystko, aby stało się to możliwe. Korzyści z poszukiwania wzajemnego porozumienia z DAP dały znać o sobie jeszcze w wyborach uzupełniających do parlamentu w sierpniu 1988 roku. Dysydent z UMNO, protegowany Musy Hitama, były minister terytoriów federalnych Datuk Shahrir Samad rywalizując o miejsce w parlamencie z Johore Baru, odniósł zwycięstwo wyłącznie dzięki wsparciu ze strony DAP.

W połowie 1989 roku Semangat'46 utworzył wraz z PAS i dwiema niewielkimi partiami islamskimi, Berjasa i Hamim, sojusz wyborczy zwany Angkatan Perpaduan Ummah (APU – Muzułmański Ruch Jedności). Formuła APU pozwalała na umocnienie pozycji Semangat'46 w stanach położonych na północy i na północnym wschodzie kraju, gdzie przeważała ludność malajska. APU opierało swoje istnienie na nieformalnym porozumieniu, że Semangat'46 udzieli poparcia PAS w odzyskaniu kontroli nad parlamentem stanowym w Kelantanie, podczas gdy PAS wesprze Tengku Razaleigha w wyborach federalnych.

Semangat'46 rozpoczął też starania o porozumienie wyborcze z DAP, które miało swą bazę głównie w miastach zachodniego wybrzeża Półwyspu. Sojusz z DAP nie został jednak sformalizowany aż do wyborów parlamentarnych w 1990 roku, kiedy to Semangat'46 utworzył niezależnie drugi sojusz wyborczy Gagasan Rakyat (Koncepcja Ludowa) z DAP, niewielką partią malajską Parti Rakyat Malaysia (PRM – Malajska Partia Ludowa) i grupą dysydentów z MIC. Porozumienie zakładało, że Semangat'46 udzieli poparcia DAP w wyborach do parlamentu stanowego w Penangu, podczas gdy DAP oferowało swe wsparcie dla potencjalnej kandydatury Tengku Razaleigha na stanowisko premiera.

Wyglądało na to, że nowi koalicjanci Semangat'46 z trudem się tolerują. Przywódcy DAP podkreślali, że nie są w stanie zaakceptować celu platformy wyborczej PAS, a mianowicie zbudowania państwa islamskiego na Malajach, i odrzucali pomysły o bezpośredniej współpracy. PAS nie miała oczywiście najmniejszego zamiaru rezygnować z celu, który właściwie stanowił jej rację bytu. Jej przywódcy publicznie zaprzeczali, że mają jakiegokolwiek powiązania z DAP. Skarbnik PAS Haji Mustafa Ali oświadczył wręcz, że

PAS nigdy nie będzie współpracowała z DAP jak długo DAP będzie partią świecką i jak długo będzie ona występowała przeciwko aspiracjom PAS do zbudowania państwa islamskiego na Malajach⁴¹.

Paradoksalnie, mimo takich deklaracji, współpraca polityczna między PAS i DAP rozwijała się. Oficjalnie dezawuuując DAP, PAS była w stanie odwoływać się nadal do swoich malajskich zwolenników. Podobnie przez deklarowanie totalnego sprzeciwu wobec idei państwa islamskiego, DAP nie traciła kontaktu ze swoim chińskim i hinduskim elektoratem.

Niezależnie od sprzeczności występujących między koalicjantami, sojusz pod egidą Razaleigha stanowił bezprecedensowe wyzwanie dla rządzącego Barisan Nasional. W dotychczasowych wyborach UMNO cieszyło się silnym poparciem ze strony wspólnoty malajskiej, podczas gdy głosy chińskie dzieliły się na ugrupowania wchodzące w skład rządzącej koalicji i opozycji. W rezultacie UMNO zdobywało ogromną większość głosów, w okręgach wyborczych zdominowanych przez ludność malajską. Sukcesy niemalajskich partii z Barisan Nasional były natomiast uzależnione od poparcia udzielanego przez UMNO. W konsekwencji rządząca partia malajska przez blisko dwadzieścia lat po 1969 roku mogła bez jakichkolwiek przeszkód narzucać swoje programy i kontrolować życie polityczne i gospodarcze w państwie. Po rozłamie UMNO i sam premier Mahathir stanął ponownie wobec konieczności poszukiwania poparcia wśród ludności niemalajskiej. Nawet w okręgach stanowiących dotychczas twierdze UMNO w nowej sytuacji głosy Chińczyków stawały się bardzo potrzebne. Na 132 okręgi wyborcze zlokalizowane na Półwyspie w 119 Chińczycy stanowili 10–20%, zaś w 26 aż 20–30% elektoratu⁴². W konsekwencji tego Barisan Nasional ponownie musiał zacząć liczyć się z interesami wspólnoty chińskiej. W 1990 roku na dwa miesiące przed wyborami powszechnymi premier osobiście otworzył zawody w tańcu lwa na Stadionie Negara w Kuala Lumpur. W swym przemówieniu przyrzekał, że rząd będzie promował „malezyjską tradycję kulturowej tolerancji”⁴³. Następnego dnia wicepremier otworzył uroczyste chiński festiwal kulturalny na stadionie miejskim w Serambanie⁴⁴.

⁴¹ Umowa podpisana przez PAS z Semangat'46 w ramach platformy APU unikała jednakże określenia „państwo islamskie”. W jego miejsce użyto sformułowania o celu, jakim jest „podtrzymywanie islamu jako drogi życia opartej na prawdzie, sprawiedliwości, wolności i dobrych wartościach”, „New Straits Times”, 12 kwietnia 1990. Zob. też przemówienie wiceprezydenta Panmalajskiej Partii Islamskiej Ustaza Hadi Awanga w: „New Straits Times”, 15 lutego 1990 i 13 maja 1990 oraz przemówienie Tengku Razaleigha, w: „New Straits Times”, 13 października 1990.

⁴² „New Straits Times”, 8 maja 1990.

⁴³ „New Straits Times”, 22 sierpnia 1990.

⁴⁴ „New Straits Times”, 2 października 1990.

Wydarzenia te były rewolucyjne, bo jeszcze niedawno obydwaj politycy zakazywali organizowania podobnych imprez „krzewiących nienawiść rasową”.

Rząd błyskawicznie zliberalizował również swoją politykę dotyczącą możliwości wizyt w Chinach. Do końca lat osiemdziesiątych na odwiedziny krewnych pozwalano jedynie osobom, które ukończyły sześćdziesiąty rok życia. W maju 1989 przed wyborami uzupełniającymi do parlamentu limit wieku został obniżony do 50 lat, a na miesiąc przed wyborami powszechnymi w październiku 1990 roku wszystkie restrykcje dotyczące wizyt w Chinach zostały zniesione.

Ton wypowiedzi przywódców UMNO o chińskim systemie edukacyjnym również uległ diametralnej zmianie. Rząd zapewniał, że jest oddany idei utrzymania chińskiego szkolnictwa podstawowego. W nowym projekcie ustawy o szkolnictwie zgłoszonym przez ministra oświaty Anwara Ibrahima usunięto kontrowersyjny punkt 21(2) pozwalający ministrowi na wprowadzanie bahasa jako języka wykładowego w szkołach chińskich i hinduskich. Po latach zaczęto ponownie wydawać zezwolenia na budowę nowych szkół podstawowych dla mniejszości etnicznych, jak również pozwolono na otwarcie sponsorowanego przez MCA chińskiego kolegium im. Tunku Abdul Rahmana.

Pierwsze wybory powszechne, które były próbą sił w nowej sytuacji politycznej, odbyły się w październiku 1990 roku. Kandydaci ubiegali się o 180 miejsc, w tym o 132 na Półwyspie i 48 we Wschodniej Malezji (Khong 1991). Pakt wyborczy pomiędzy głównymi partiami opozycji spowodował drastyczne ograniczenie liczby zgłoszonych kandydatów opozycyjnych. Na poziomie wyborów federalnych Semangat'46 przekonał koalicjantów do wystawienia wspólnych kandydatów. Główna partia opozycji Semangat'46 startowała w 59 okręgach, DAP w 34, PAS w 31 a PRM w 3. Opozycja została dodatkowo wzmocniona na krótko przed zamknięciem rejestracji kandydatów wycofaniem się z Barisan Nasional rządzącej w Sabahu partii PBS. Przywódcy PBS nie ukrywali, że ich postępowanie wynika głównie z chęci znalezienia się po zwycięskiej stronie w najbliższych wyborach. Strona tą, w ocenie polityków PBS, miały być partie opozycji.

Na niekorzyść władz przemawiały także coraz gorsze wyniki gospodarki kraju. W 1987 roku Malezja przeżywała głęboki kryzys związany ze światową recesją. Szereg przedsiębiorstw bankrutowało, a stopa bezrobocia rosła. Sytuacja w gospodarce przekładała się na ożywienie etnicznych animozji. Każda z grup etnicznych czuła się niepewnie, a jej członkowie przejawiali coraz wyraźniejszą tendencję do oskarżania obcych o bycie sprawcami wszelkich nieszczęść. Wewnętrzna rywalizacja w łonie UMNO przyczyniała się również do radykalizacji niektórych działaczy partii. Przywódcy różnych frakcji usiłowali przedstawić się nie tylko jako przywódcy społeczności malajskiej, ale i jako jej obrońcy. Podobne trendy występowały również we wspólnocie chińskiej. W wyborach w 1986 roku opozycyjne DAP odniosło niezłe wyniki głównie kosztem MCA i Gerakanu. MCA i w mniejszym stopniu Gerakan znajdowały się pod silną presją uwiarygodnienia się w roli reprezentanta wspólnoty chińskiej.

W przeddzień wyborów kombinowana koalicja opozycyjna była niemal pewna, że będzie w stanie zniweczyć kwalifikowaną większość Barisan Nasional

w parlamencie, wynoszą 2/3 ogólnej liczby deputowanych. Niektórzy przywódcy opozycji, zwłaszcza po wolcie dokonanej przez PBS, wierzyli nawet w możliwość pełnego sukcesu wyborczego. Wyniki wyborów okazały się jednak znacznie mniej korzystne dla opozycji. Barisan Nasional ponownie odniósł sukces, zdobywając 127 na 180 miejsc w parlamencie – siedem więcej niż wymaga tego kwalifikowana większość 2/3, chociaż aż o 21 mniej niż w poprzednich wyborach. W kategorii całkowitej liczby zdobytych głosów sytuacja przedstawiała się dla koalicji rządzącej znacznie mniej przekonująco. Poparcie społeczne dla Barisan Nasional spadło do 53,4% w porównaniu z 57,3% w wyborach w roku 1986. Rządzący front poniósł również klęskę w wyborach stanowych w Kelantanie i wygrał bardzo niewielką liczbą głosów w Penangu. Chociaż wybory stanowe nie odbyły się w Sabahu, przejście na stronę opozycji PBS oznaczało, że Barisan Nasional przestawał kontrolować również ten stan. DAP wciąż pozostało największą partią opozycji z 20 miejscami w parlamencie, Semangat'46 zdobył ich 8, PAS 7, a PBS 14. Na Półwyspie spadek poparcia dla DAP z 21,4 do 18% i dla PAS z 17,5 do 7,8% nie przekładał się bezpośrednio na spadek liczby mandatów. Semangat'46 chociaż zdobył aż 17,4% głosów, to jednak znaczną ich część zawdzięczał środowiskom zwolenników DAP i PAS, którzy popierali wspólnych kandydatów opozycji.

Dlaczego w uznawanych za przełomowe dla malezyjskiej demokracji wyborach w roku 1997 opozycji nie udało się uzyskać większego poparcia? W stanach zdominowanych przez Malajów na północy i na północnym wschodzie koalicja opozycyjna liczyła na głosy dotychczasowego elektoratu PAS oraz myślała, że uda jej się przekonać do siebie znaczną część byłych zwolenników UMNO. Z wyjątkiem Kelantanu poparcie byłego elektoratu UMNO dla Semangat'46 było jednak nieznaczące i niewystarczające, by cały sojusz partii opozycyjnych mógł świętować zwycięstwo. Po części sytuacja taka była wynikiem istoty funkcjonowania UMNO, której Semangat'46 stał się spadkobiercą. Potencjalni zwolennicy Semangat'46 stanowili integralną część sieci patronażu UMNO. Sam rozłam w UMNO, o którym wspominałem, w znacznej mierze dokonał się na tle wewnętrznej rywalizacji o partyjną maszynę patronażu. W 1987 roku w momencie gdy doszło do walki o przywództwo w UMNO i jeszcze w wyborach uzupełniających w 1988 roku Semangat'46 wydawał się przyciągać niemal połowę byłego elektoratu malajskiej partii rządzącej. Sieć patronażu pozostawała wówczas nienaruszona i nie było jasne, która ze stron wyjdzie z rywalizacji zwycięsko. Jednak ostatecznie kontrolę nad siecią udało się przejąć stronie aktualnie sprawującej władzę. Przedsiębiorcy uzależnieni od licencji rządowych i zamówień publicznych, politycy z niespłaconymi kredytami w bankach, nauczyciele, którzy nie chcieli być karnie przeniesieni na prowincję, chłopci ubiegający się o dodatkowy przydział ziemi nie mieli innego wyjścia jak powrót do UMNO. Semangat'46 po niepowodzeniu wyborczym mógł zaoferować swoim zwolennikom co najwyżej ograniczone przywileje w kontrolowanym przez siebie w sojuszu z PAS Kelantanie. Zwycięstwo Barisan Nasional w wyborach w 1990 roku miało demoralizujący wpływ na opozycję. O ile DAP i PAS udało się zmobilizować swoich zwolenników dla poparcia koalicji opozycyjnej, to niespełnione nadzieje pokładane w Semangat'46 i samym Razaleighu

prowadziły do rozluźnienia współpracy między partiami opozycyjnymi, jak i do masowego opuszczania szeregów partii opozycyjnych przez ich zwolenników.

Pomimo walk frakcyjnych w szeregach dominującej partii UMNO i zbudowania wieloetnicznej alternatywy dla Barisan Nasional kolejne wybory z 1995 roku potwierdziły silną pozycję władz. W wyborach w 1994 roku Barisan Nasional nie tylko odrobił straty z 1990 roku, ale nawet mógł się pochwalić rekordowym wzrostem elektoratu. Choć koalicja opozycyjna ponownie z łatwością wygrała wybory w Kelantanie, to ugrupowania rządzące zgromadziły aż 65,1% głosów. Poza Kelantanem Semangat⁴⁶ nie zdobył ani jednego miejsca w parlamencie. Większość głosów oddanych na kandydatów tego ugrupowania pochodziła zresztą od zwolenników PAS. PAS zwiększyła swój elektorat do 7,3%, ale w kategorii zdobytych miejsc parlamentarnych partia dysponowała zaledwie 7-osobową reprezentacją. Poważną porażkę odnotowała również DAP, zdobywając zaledwie 12,1% głosów, co oznaczało spadek o prawie 1/3 w porównaniu z wyborami w 1990 roku i najgorszy wynik w historii.

Sukcesy Barisan Nasional miały jednak niepewną podstawę. W ostatnich 7 latach poprzedzających wybory gospodarka rosła w imponującym tempie 8%. Zarówno ludność malajska, jak i niemalajska mogła korzystać z owoców rozkwitu gospodarczego kraju. Chińskie przedsiębiorstwa kwitły, a bezrobocie zostało niemal zupełnie wyeliminowane. Tak mniejszości etniczne, jak i ludność malajska stopniowo zapominały o wciąż istotnych podziałach i konfliktach interesów.

Kierunek dalszych zmian

Sytuacja w Malezji zmienia się, a kierunek tych zmian z wolna dociera do świadomości rządzących krajem elit. W wywiadzie udzielonym w styczniu 2001 roku 75-letni Mahathir przyznał, że jego partia ma poważne problemy z własną identyfikacją. Czasy, kiedy UMNO mogło wykorzystywać uprzedzenia między opozycyjnym obozem chińskim i islamskim, minęły. UMNO nie może już automatycznie polegać na malajskiej większości. Wielu jej przedstawicieli występuje przeciwko niemu, mimo sukcesów NEP-u. Wielu, zwłaszcza młodszych, rozczarowanych jest tym, co stało się z ich nowoczesnym, wielokulturowym społeczeństwem. To pozostaje wciąż dramatycznie podzielone. Według ankiety przeprowadzonej przez University of Malaya w ubiegłym roku jedynie dla 10% studentów „bycie obywatelem Malezji” znajduje się na samym szczycie hierarchii wartości. Przedstawiciele opozycji coraz częściej upatrują swego głównego przeciwnika nie jak dotychczas w innej grupie etnicznej, ale w osobie samego Mahathira (Shamsul 1996).

Jak stwierdza Tian Chua, wiceprezydent opozycyjnej partii Keadilan, podstawowym problemem kraju jest korupcja i nepotyzm. Wspólna wrogość do osoby premiera Mahathira stała się bodajże jedyną przyczyną stopniowego jednoczenia się opozycji. Znakiem zmieniającego się nastawienia lokalnych elit politycznych jest rosnąca współpraca między DAP i PAS. Towarzyszą temu spektakularne gesty obydwu partii. PAS publikuje w „Bahasa melayu”, organie prasowym DAP.

W Trengganu, stanie rządzonym przez PAS, władze przeznaczyły 260 000 dolarów na 10 szkół chińskich. Islamiści wspierają budowy szkół etnicznych i świątyń. Sekretarz generalny PAS Nasharudin Mat Isa stwierdził niedawno, że „polityka wreszcie musi być definiowana, nie według podziałów etnicznych, ale w oparciu o sprawy sprawiedliwości społecznej i egzekucji zagrożonej praworządności”. W wyborach uzupełniających w 2000 roku w Kedahu, rodzinnym stanie Mahathira, Chińczycy poparli kandydatów Keadilan.

Niemniej jednak wyraźny kryzys i powszechne rozczarowanie elektoratu do partii rządzącej dały o sobie znać ostatni raz w wyborach w roku 1999. Barisan Nasional utracił wówczas znaczną liczbę głosów wyborców w skali kraju na rzecz opozycyjnego Frontu Alternatywy (Barisan Alternatif). Kosztowało go to także ustąpienie opozycji miejsca w trzech legislaturach stanowych. Mimo to Barisan Nasional, jak to wielokrotnie miało miejsce w przeszłości, bardzo szybko odbudował swoje wpływy. Jakby na przekór zawirowaniom na scenie politycznej stopa wzrostu gospodarczego w Malesji pozostaje przedmiotem zazdrości innych państw (8,6% w 2003). Dochód narodowy *per capita*, szacowany na 350 dolarów w 1967 roku, wzrósł niemal dziesięciokrotnie. Pojawiła się liczna klasa średnia oraz udało się silnie zredukować margines ubóstwa (zaledwie 15% w 1990 z 49% w 1970, World Bank 2003).

30 października 2003 roku 77-letni premier Mahathir, swoista legenda tego kraju, po 22 latach nieprzerwanego sprawowania władzy przekazał stanowisko premiera swemu następcy Abdullahowi Ahmadowi Badawiemu. Stworzony przez niego na poły demokratyczny system polityczny okazał się jednak nad wyraz trwały. Mimo słusznych zarzutów opozycji dotyczących powszechnej korupcji w aparacie państwa, sprzedawania stanowisk w administracji państwowej, ograniczeń wolności słowa i stowarzyszania się, a także wyraźnego faworyzowania ludności malajskiej kosztem mniejszości narodowych wyborcy niechętnie odnieśli się do projektów opozycji rewolucji w systemie społecznym, gospodarczym i politycznym kraju. Wybory do parlamentu federalnego z 21 marca 2004 roku stały się sceną jednego z najbardziej spektakularnych sukcesów rządzącego Barisan Nasional. Opozycja utraciła 25 z 40 mandatów. Premier Badawi odniósł druzgocące zwycięstwo, zdobywając dla rządzącego Frontu 198 miejsc w 219-osobowym parlamencie (patrz tablica).

Barisan Nasional (BN) 198 miejsc (w wyborach w 1999 r. 148)	Barisan Alternatif (BA) 20 miejsc (w wyborach w 1999 r. 45)
Zjednoczona Malajska Organizacja Narodowa • UMNO 109	Partia Narodowej Sprawiedliwości • Parti Keadilan Nasional 1 (5)
Malezyjskie Stowarzyszenie Chińczyków • MCA 31	Partia Akcji Demokratycznej • Parti Tindakan Demokratik 12 (10)
Zjednoczona Partia Tradycyjnej Bumiputery (Sarawak) 11	Panmalajska Partia Islamska • Parti Islam se Malaysia 7 (27)
Malezyjska Partia Ruchu Ludowego • Gerakan 10	Niezależni 1
Malezyjski Kongres Hindusów 6	
Zjednoczona Partia Ludowa Sarawaku 6	

Zjednoczona Partia Dayaków Sarawaku 6	
Demokratyczna Partia Postępowa Sarawaku 4	
Front Kadazanów 4	
Zjednoczona Partia Sabahu 4	
Partia Postępowa Sabahu 2	
Postępowa Partia Malesji 1	
Partia Liberalno-Demokratyczna 1	

Wyniki wyborów do parlamentu federalnego z 21 marca 2004.

Spółeczeństwo Malezji raz jeszcze opowiedziało się za stabilnym, choć niekoniecznie przypominającym europejskie demokracje, systemem władzy, który pozwoli na unikanie gwałtownych kryzysów, takich jak ten z 1969 roku. Mało kto był skłonny do kwestionowania sukcesów gospodarczych kraju, przekładających się w oczywisty sposób na poziom życia wszystkich mieszkańców. Co więcej, wybory z 2004 roku są wyrazem, kolejny raz, triumfu głęboko zakorzenionego w tradycji wszystkich wspólnot etnicznych patriarchalnego systemu władzy, w którym korupcja nie zamyka się tylko w kręgu elity politycznej, ale przenika całe społeczeństwo. Zasada wzajemnej lojalności i odpowiedzialności za siebie rządzących i rządzonych otwiera kanały awansu społecznego, zapewnia wykształcenie dzieciom, pozwala na znalezienie pracy i godziwych zarobków. Kontestacja takiego systemu dla wielu mieszkańców współczesnej Malezji leży poza granicami ich wyobraźni politycznej.

Bibliografia

- Ackerman S., *Ethnicity and Trade Unionism in Malaysia: A Case Study of a Shoe Workers Union*, [w:] R. Lee De Kalb (red.), *Ethnicity and Ethnic Relations in Malaysia*, Chicago 1986.
- Ariffin O., *Bangsa Melayu: Malay Concepts of Democracy and Community, 1945–1950*, Kuala Lumpur 1993.
- Chee S., Khong Kim Hoong, *The Role of Rural Organisations in Peninsula Malaysia*, Kuala Lumpur 1978.
- Chung Kek Yoon, *Mahathir Administration: Leadership and Change in a Multi-racial Society*, Kuala Lumpur 1987.
- Crouch H., *Authoritarian Trends, the UMNO Split and the Limits of State Power*, [w:] J. S. Kahn, F. Loh Kok Wah, *Fragmented Vision: Culture and Politics in Contemporary Malaysia*, North Sydney 1992.
- Crouch H., *Government and Society in Malaysia*, Ithaca and London 1996.
- De Kalb Lee R., *Ethnicity and Ethnic Relations in Malaysia*, Chicago 1986.
- Diamond L., *Democracy in East Asia*, Washington D.C. 1998.
- Faarland J., Parkinson J. R. i Saniman Rais, *Growth and Ethnic Inequality: Malaysia's New Economic Policy*, Kuala Lumpur 1990.

- Funston J., *Malay Politics in Malaysia: A Study of the United Malays National Organisation and Party Islam*, Kuala Lumpur 1980.
- Gale B., *Politics and Business: A Study of Multi-Purpose Holdings Berhad*, Petaling Jaya 1985.
- Gale B., *Politics and Public Enterprise in Malaysia*, Singapore 1981.
- Gomez E. T., *Politics in Business: UMNOs Corporate Investments*, Kuala Lumpur 1990.
- Government of Malaysia Nasional Operations Council*, Kuala Lumpur 1970.
- Gullick J. M., *Indigenous Political Systems of Western Malaya*, London 1998.
- Horowitz D., *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley 1985.
- Husin Ali S., *Malay Peasant Society and Leadership*, Kuala Lumpur 1975.
- Jackson R. N., *Immigrant Labor and The Development of Malaya, 1786–1920*, Kuala Lumpur 1961.
- Jayakumar S., *Emergency Powers in Malaysia* [w:] F. A. Trinidade, H. P. Lee (ed.), *The Constitution of Malaysia: Further Perspective and Developments*, Petaling Jaya 1986.
- Jelonek A. W., *Dylematy konsocjonalizmu. Przypadek Malezji*, Warszawa 2004.
- Khong Kim Hoong, *Malaysia's General Election, 1990: Continuity, Change, and Ethnic Politics*, Singapore 1991.
- Khoo Kay Jin, *The Grand Vision: Mahathir and Modernisation* [w:] J. Kahn, F. Loh Kok Wah (red.), *Fragmented Vision....*
- Kwame Sundaram Jomo i Todd P., *Trade Unions and the State in Peninsular Malaysia*, Kuala Lumpur 1994.
- Lee Kam Hing, Ong M., *Malaysia*, [w:] M. Weiner i E. Ozbudun (ed.), *Competitive Elections in Developing Countries*, Durham 1987.
- Mahathir M., *Malaysia: The Way Forward, Working Paper presented at the Inaugural Meeting of the Malaysian Business Council, Kuala Lumpur, 28 February 1991*, Kuala Lumpur 1991.
- Mahathir M., *The Malay Dilemma*, Singapore 1970.
- Mauzy D. K., *Barisan Nasional. Coalition Government in Malaysia*, Kuala Lumpur 1982.
- Mutalib H. H., *Islam and Ethnicity in Malay Politics*, Singapore 1990.
- Pye L., *Asian Power and Politics*, Yale 1996.
- Roff W. R., *The Origins of Malay Nationalism*, New Haven 1994.
- Rogers M., *Local Politics in Rural Malaysia: Patterns of Change in Sungai Raya*, Boulder 1992.
- Scott J. C., *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven 1985.
- Shamsul A. B., *Debating about Identity in Malaysia: A Discourse Analysis*, [w:] Zawawi Ibrahi (ed.), *Mediating Identities in a Changing Malaysia, Special Issue*, s. 8–31, „Southeast Asian Studies” (Kyoto University) 1996, Vol. 34. No. 3.
- Shamsul A. B., *Nation-of-intent in Malaysia*, [w:] S. Tonnesson, H. Antloev (ed.), *Asian Forms of the Nation*, London 1996.

- Shamsul A. B., *The Battle Royal: The UMNO Elections of 1987*, [w:] Mohammed Ayoob i Ng Chee Yuen (red.), *Southeast Asian Affairs 1988*, Singapore 1988.
- Tan Tat Wai, *Income Distribution and Determination In West Malaysia*, Kuala Lumpur 1982.
- Wan H., *Race Relations in Malaysia*, Kuala Lumpur 1983.
- World Bank, *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*, New York 1993.
- World Development Report. World Bank, New York 2003.
- Zakaria H. A., *Malaysia: Quasi-Democracy in a Divided Society*, [w:] L. Diamond (ed.), *Democracy in Developing Countries*, Vol. 3, Boulder 1989.